

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра освітології і педагогіки

ПАСЄКА Наталія Іванівна

**Шляхи формування фінансової культури учнів в
освітньому процесі / Ways of forming students'
financial culture in the educational process**

спеціальність: 011 - Освітні, педагогічні науки
освітньо-професійна програма - Управління закладами освіти

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ОСФІНзм-21
Н. І. Пасєка (Пасєка)

_____

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, Н. П. Лубкей

_____

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

" ___ " _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
 Л. З. Ребуха

ТЕРНОПІЛЬ - 2021

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	7
1.1. Необхідність та значення раннього формування фінансової культури в освітньому процесі.....	7
1.2. Фінансова грамотність як основна складова фінансової культури	13
1.3. Особливості та методичні основи фінансової освіти в початковій школі	16
Висновок до розділу 1	
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ	23
2.1. Методи та форми ігрового й тренінгового навчання	23
2.2. Ігрові методики навчання фінансової грамотності у початковій школі	30
2.3. Методики викладання математики у початковій школі, спрямовані на формування фінансової культури учнів	43
Висновок до розділу 2	
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	53
Висновок до розділу 3	
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

Історія людства – це, насамперед, фінансова історія. Скільки б не відбувалося війн, скільки б не завойовували чужих територій, а історичне минуле народу залежить від того, який внесок вони зробили в розвиток своєї державності, що заклали у її підвалини, як створили її самобутність. І коли ми порівнюємо різні країни, то чомусь завжди чаша їхнього добробуту переважає в ту сторону, на якій – матеріальний добробут і високий культурний рівень народу.

В будь-які епохи чи періоди розвитку людства фінанси завжди відігравали чи не найважливішу роль в житті суспільства. І тому, якщо провести дослідження соціально-економічного життя людей у різних країнах світу, то можна констатувати, що саме фінансові відносини сприяли досягненню високих результатів. Також життя наводить нам приклад, що населення країни, яке недостатньо обізнане у сфері фінансів, насамперед, є перешкодою економічному зростанню країни, розвитку фінансових відносин серед населення.

Тому у сучасному суспільстві одним із найважливіших завдань шкільної фінансової освіти є вивчення предмету фінансова грамотність, яке ґрунтується, насамперед, на вихованні моделі фінансової культури окремого учня, а також населення в цілому. Саме цей процес навчання спрямовує учнів на фінансовий успіх і подальше співіснування в сучасному світі.

У сучасному розвиненому і мінливому світі фінансова культура як наука стала ще одним важливим елементом системи навичок і правил поведінки. Фінансова культура дозволяє людині бути незалежною від обставин, від волі інших, від системи. Освічена людина вибере ті шляхи, які будуть для неї найбільш привабливими в житті, створюючи тим самим матеріальну основу для подальшого розвитку суспільства.

Фінансова культура є невід'ємною частиною культури суспільства, яка склалася разом із формуванням грошових відносин у суспільстві. Розвиток фінансової культури значною мірою залежить від існуючих в країні фінансових інститутів, рівня фінансової грамотності населення та соціальних цінностей. Рівень фінансової культури людей говорить про рівень розвитку країни в цілому. Висока фінансова культура – це величезний плюс для держави та громадян. У довгостроковій перспективі це підвищує довіру до фінансових інструментів і сприятиме динамічному зростанню ринку.

Фінансова грамотність, фінансова освіченість та фінансова обізнаність населення посідають важливе місце у фінансовому секторі економіки і стають основою його сталого розвитку.

Формування фінансової культури людини актуальне насамперед для всіх верств населення, незалежно від діяльності, віку. Проте найбільш системно та ефективно фінансову культуру можна формувати в системі виховної діяльності на всіх рівнях вже з молодшого шкільного віку. Науково обгрунтовано, що чим раніше дитина засвоїть основи фінансових відносин у прийнятних формах, тим повніше і системніше буде формуватися її фінансова культура на подальших рівнях навчання, а далі - її здатність орієнтуватися в цій сфері розвиватиметься протягом усього її життя, як складне і динамічне поле.

Тому Концепція Нової української школи визначає одну з 10 ключових компетентностей – ініціативність та підприємливість, яка тлумачиться як «здатність генерувати нові ідеї та ініціативи, втілювати їх з метою покращення свого соціального статусу та добробуту суспільства. Здатність раціонально поводитися як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати відповідні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо».

Ця компетентність формується з першого ступеня освіти – початкової школи. З кожним подальшим ступенем навчання програма ускладнюється і завершується спеціальним освітнім курсом «Фінансова грамотність» для учнів 10, 11 класів.

На сьогоднішній день інноваційні форми, методи, технології організації освітнього процесу, а саме, тренінги та ігрові технології набувають особливого значення у зв'язку з переходом сучасної освіти на компетентнісну модель організації освітнього процесу. Особливість цих технологій в тому, що вони допомагають дитині активно усвідомлювати свої знання з того чи іншого предмету, особистісно орієнтуватися у навчальному процесі, а також певною мірою наближує дитину до реальної життєвої ситуації. Засвоюючи таким способом навчальну інформацію у дитини виробляються практичні навички, формується модель поведінки відповідно до дії в різних конфліктних ситуаціях, а також при плануванні свого власного бюджету, використовуючи при цьому знання, які отримала на уроці.

Наведене вище визначає **актуальність** обраної теми дослідження.. Вчені, такі як О.Блискавка, А.Зеленцова, Л.Захаркіна, М.Катериніна, Т.Кізіма, А.Климчук, І.Ломачинська, Б.Приходько, Т.Смовженко, І.Соркін, Д.Радзішевська, І.Шпак, С.Юрій у своїх наукових працях розглядали проблеми трактування сутності фінансової культури та її основних елементів, основні характеристики її структурної будови, а також стратегії та технології підвищення рівня фінансової культури населення. Провівши дослідження з зазначеної проблеми можна говорити про різні позиції авторів щодо цього питання та багатоаспектність цієї проблематики .

Мета дослідження – визначення проблем складності засвоєння учнями фінансової культури, виявлення в них можливостей реалізувати прийоми розумової діяльності під час навчального процесу та визначення умов їх практичного використання в освітньому процесі, зокрема на уроках фінансової грамотності.

Завдання дослідження:

- розглянути необхідність та значення раннього формування фінансової культури в освітньому процесі;

- з'ясувати значення фінансової грамотності як основної складової фінансової культури;
- узагальнити особливості та методичні основи фінансової освіти в початковій школі;
- вивчити методи та форми ігрового та тренінгового навчання у контексті сучасних підходів до розвитку фінансової грамотності;
- провести аналіз ігрових методик навчання фінансової грамотності учнів у початковій школі;
- узагальнити основні методики викладання математики у початковій школі спрямовані на формування фінансової культури учнів;
- визначити основні напрямки підвищення рівня фінансової культури учнів в освітньому процесі.

Об'єкт дослідження – цілеспрямований, систематичний процес формування навичок та вмінь фінансової освіченості, якою учні намагаються оволодіти в початковій школі.

Предмет дослідження – це види, форми та методи, якими здійснюється процес формування фінансової культури учнів, а також навичок та вмінь молодших школярів правильно застосовувати фінансові знання та використовувати їх у практичному застосуванні.

Апробація результатів дослідження. Результатом дослідження є публікація тез у збірнику: «Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку»: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції. Кафедри освітології та педагогіки. Тернопіль, 25 листопада 2021р.

Структура роботи. Кваліфікаційна випускна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи - 80 сторінок. Кваліфікаційна робота містить 3 таблиці, 3 рисунки, 50 джерел використаної літератури, 2 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Необхідність та значення раннього формування фінансової культури в освітньому процесі

Останнім часом завдання шкільної освіти визначаються тим набором знань, умінь і навичок, якими мав оволодіти випускник. На сьогоднішній день цього підходу недостатньо. Сучасна Україна потребує випускників, готових до іншої діяльності, здатних практично вирішувати життєві та професійні проблеми, з якими вони стикаються.

Рівень освіти учнів, особливо в сучасних умовах, не визначається обсягом знань, їх енциклопедичністю. З точки зору компетентнісного підходу рівень освіти визначається вмінням розв'язувати задачі різної складності на основі наявних знань. Компетентнісний підхід не заперечує важливості знань, але підкреслює вміння використовувати набуті знання.

Компетентнісний підхід тісно пов'язаний з такими підходами до навчання, як:

- особистісно-орієнтований (потребує трансформації змісту освіти, перетворення його від зразка «для всіх» до суб'єктивної успішності одного учня, яку можна виміряти);

- діяльнісний (може реалізуватися лише в діяльності, тобто в процесі використання конкретним учнем комплексу дій).

Підприємництво посідає особливе місце у переліку ключових компетенцій випускника нової української школи, адже виховання підприємницької молоді є не лише основою економічного розвитку, а й умовою виживання України як держави.

Фінансова грамотність – одна з десяти ключових компетентностей, на які орієнтується Нова українська школа. Наскрізна лінія зосереджується на розвитку лідерських ініціатив, здатності успішно функціонувати в умовах швидкого і мінливого навчання, забезпечуючи учням краще розуміння практичних аспектів фінансових питань (заощадження, інвестування, кредити, страхування, позики тощо).

Ця наскрізна лінія, безумовно, має стосуватися вирішення практичних завдань щодо бізнес-планування та реальної оцінки власних здібностей, складання сімейного бюджету, формування економічного доступу до природних ресурсів.

Йдеться переважно про використання:

1) інтерактивних методів навчання, за допомогою яких можна моделювати життєві ситуації на уроці та спонукати учнів до мислення, спілкування та дій;

2) проектної діяльності, що забезпечує формування фінансової культури учнів. Завдяки навчальним проектам учні вчаться застосовувати отримані знання на практиці, працювати в команді над певним завданням, презентувати свої результати, шукати інформацію з різних джерел, порівнювати й аналізувати, переконувати та керувати;

3) організацію екскурсій, які допоможуть переконати учнів у навчальному плані, мотивують та активізують пізнання нового;

4) звернення до досвіду учнів, набутого під час навчання, гарантує, що учень стає реальним учасником навчального процесу, співтворцем і конструктором нових знань, винахідником і першовідкривачем.

Так, починаючи з початкових класів, здійснюють міжпредметні зв'язки в рамках реалізації змістовної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність».

Як зазначає Т. Кізима, «...нині у світі фінансова грамотність і фінансова освіта об'єктивно поширюються, адже світова спільнота усвідомлює значення освіченості громадян у контексті збереження фінансової стабільності країн.

Уже понад сто країн світу на державному рівні вирішують проблеми підвищення рівня фінансової грамотності та фінансової освіти населення завдяки відповідним програмам та національним стратегіям. Це зокрема Австралія, Австрія, Бельгія, Великобританія, Естонія, Індонезія, Іспанія, Ізраїль, Італія, Казахстан, Канада, Німеччина, Нова Зеландія, ПАР, Польща, Республіка Корея, Росія, Румунія, Словаччина, США, Чехія, Японія та інші. Також у деяких країнах діють спеціальні закони щодо фінансово-економічної грамотності та освіти, зокрема в США та Великобританії» [12, с. 65].

Для вивчення проблеми важливо зрозуміти основні її елементи, такі як «фінансова обізнаність», «фінансова грамотність» та «фінансова освіта», а також з'ясувати структурну організацію. Рекомендації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) визначають фінансову культуру, як сукупність теоретичних знань, а також здатність населення застосовувати свої знання на практиці.

Таким чином, фінансова грамотність — це певна здатність застосовувати фінансові знання та використовувати набуті фінансові навички, щоб отримати максимальну віддачу від управління своїми фінансами та використання фінансових послуг.

З точки зору фінансової обізнаності, то цей елемент слід розуміти, як наявність у людини певного рівня фінансових знань і навичок, що становить її відповідний рівень компетенції у фінансових питаннях. Це означає, що оцінка фінансової грамотності населення має бути рівнем фінансової обізнаності..

Третій елемент – фінансова освіта – характеризує наявність певного рівня фінансової освіти (рис. 1.1).

Тому, фінансова грамотність, як один із важливих елементів фінансової культури полягає в ефективному управлінні власними фінансами, обліку доходів і витрат, вмінні орієнтуватися в характеристиках різноманітних фінансових продуктів і послуг, володіти актуальною інформацією про

фінансову діяльність ринків, приймати обґрунтовані рішення щодо фінансових продуктів і послуг і нести відповідальність за такі рішення.

Фінансова обізнаність (життя)	Фінансова освіченість (професійна діяльність)
Фінансова грамотність (основа)	
ФІНАНСОВА КУЛЬТУРА	

Рис.1.1. Складові фінансової культури [38, с. 6]

Інститут соціальних і фінансових досліджень визначає суть більш широкого поняття, яке зосереджується на різних формах фінансової грамотності, як-от «здатність читати, аналізувати, керувати та визначати ті фінансові умови, які впливають на матеріальне благополуччя». Це включає вміння розрізняти фінансові можливості, без дискомфорту обговорювати грошово-кредитні та фінансові питання, будувати плани на майбутнє та грамотно реагувати на події, які впливають на повсякденне життя з фінансової точки зору, у тому числі й у світовій економіці.

Отже, аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати, що немає однозначності у визначенні основних категорій, а також у тлумаченні їх сутності, змісту структури. Термін «фінансова культура» традиційно тлумачиться як результат системної освіти людини і має широкий спектр використання. Таким чином, розрізняють комп'ютерну, екологічну, правову, професійну, технологічну, соціально-комунікативну, соціально-правову, політичну, економічну, географічну та інші види культур.

Відзначають Калініченко О.О., Вікарчук О.І., Ніколаєнко С.М. у своїх працях, що «будь-яке визначення терміна припускає спроможність особи отримувати знання і розвивати навички, необхідні для прийняття правильного

рішення із розумінням його можливих фінансових наслідків. Відповідний рівень фінансової грамотності особи дає їй змогу управляти власними ресурсами за обставин, що змінюються. Крім терміна «фінансова культура», часто вживають термін «фінансова освіта», «фінансова грамотність», які тотожні за значенням. Однак фінансова грамотність – ширше поняття, оскільки воно охоплює як розуміння, так і поведінку, яка включає відчуття власного потенціалу, спроможність використовувати знання для прийняття раціональних рішень із метою поліпшення поточного та майбутнього фінансового стану особи. Тому фінансову культуру розглядають як процес поліпшення громадянами своїх знань та розуміння фінансових понять, послуг та продуктів»[21].

Тоді, як науковці О. Блискавка, А. Зеленцова стверджують, що «досі не існує єдиного усталеного визначення поняття «фінансова культура». Тому вони по-різному трактують значення цього терміна. Деякі тлумачать його в більш широкому сенсі, вважаючи, що він передбачає рівень розуміння економічних факторів і механізмів впливу економічних умов і обставин на процес прийняття рішень домогосподарствами. Інші вважають, що термін досить вузький і стосується лише базових навичок фінансового менеджменту, включаючи складання бюджету, заощадження, інвестування та використання страхових послуг.

Термін «культура» пов'язаний з діяльністю, навчальними дисциплінами і означає здатність людини ефективно діяти на основі знань, набутих у процесі навчання, сформованих компетентностей. Це означає, що культура є суттєвим компонентом здатності людини ефективно діяти у відповідних ситуаціях у різних сферах суспільства на основі загальноприйнятих інтегральних, а також загальних і професійних компетентностей.

На думку Єврокомісії, фінансова освіта має забезпечувати фінансову культуру суб'єктів – «процес, в результаті якого особи покращують свої знання про фінансові продукти та концепції і за рахунок інформації, інструктажу

та/або об'єктивних рекомендацій виробляють навички та зміцнюють довіру, щоб розуміти (фінансові) ризики і мати можливість робити усвідомлений вибір, дізнатися про те, куди звертатися за допомогою, а також вміти робити інші ефективні дії, щоб покращувати свій фінансовий добробут і забезпечити захист своїх інтересів» [12, с. 70]. Кінцеву мету фінансової освіти поставила Європейська комісія: «розвинути здатність споживача і власника маленької фірми, розуміти сутність фінансового продукту і приймати кваліфіковані, продумані рішення» [13, с. 31-35].

Дослідження змісту фінансової культури виявило, що проблема фінансової культури охоплює широкий спектр тем, основними з яких є:

- обізнаність про банківські послуги та споживче кредитування;
- управління власним бюджетом та управління фінансовими ризиками (включаючи запобігання надмірній заборгованості та ризику банкрутства);
- питання страхування та розуміння принципів інвестування та співвідношення рівня прибутковості та ризику;
- знання прав споживачів та вимог до обов'язкового розкриття інформації;
- планування виходу на пенсію та фінансова підтримка основних подій життєвого циклу.

Згідно з дослідженнями Інституту соціально-фінансових досліджень, компоненти фінансової грамотності включають три взаємопов'язані елементи: установки, знання та навички. Правильні установки є основою фінансової грамотності, яка пов'язана з культурою фінансової поведінки, яка починається з планування сімейного бюджету та розробки стратегії для задоволення потреб життєвого циклу. Знання - розуміння принципів і схем функціонування фінансового ринку, розуміння природи та функцій фінансових установ, інструментів, основ правової та податкової грамотності, розуміння меж відповідальності фінансових установ перед клієнтами та клієнтів перед фінансовими установами, володіння мінімальними фінансовими можливостями. Навички включають вміння читати договір і розуміти

інформацію, що міститься в ньому, порівнювати пропозиції різних компаній, можливість подати скаргу чи скаргу у разі порушення його прав, можливість шукати та дізнаватися інформацію про стан фінансового ринку тощо.

Різні літературні джерела пропонують різні складові структури фінансової грамотності особистості, найпоширенішими з яких є:

- знання основних фінансових, фінансово-економічних категорій, закономірностей тенденцій на фінансовому ринку;

- наявність базових знань про фінансове життя особи, суспільства, держави, її права та обов'язки як споживача фінансових послуг, платника податків;

- наявність світогляду, сповідання основних цінностей свободи діяльності, свободи вибору, поваги до верховенства права;

- здатність формувати раціональну фінансову поведінку в певних економічних умовах, готовність до практичної реалізації;

- необхідність постійного розвитку та підвищення рівня фінансової грамотності з використанням різноманітних можливостей інституційної освіти, самоосвіти.

1.2. Фінансова грамотність як основна складова фінансової культури

Джон Хіббен зазначав, що освіта – це вміння правильно діяти в будь-яких життєвих ситуаціях. Тому у наш час важливість фінансової освіти значно зросла з двох основних причин: відповідальність і ризик прийняття рішень, які можуть чинити серйозний вплив на життя і майбутнє, передаються від держави громадянам; фінансові послуги стають дедалі різноманітнішими, відповідно споживачам потрібно робити складний вибір із широкої пропозиції можливих варіантів. Також у питаннях управління фінансами і використання відповідних

послуг, таких як кредити і заощадження, у наявності значні проблеми між новими вимогами і старими практиками. Таким чином, необхідністю сьогодення стала базова фінансова освіта і просвітництво, які являють собою надання знань, навичок і підходів для засвоєння позитивної практики управління грошима в питаннях отримання доходу, витрат, заощаджень, запозичень та інвестування.

Пенсійне накопичення, соціальне і медичне страхування, освіта і житло – це основні питання, які вивчає сучасна ринкова економіка. Тому збільшуючи і раціонально використовуючи свої заощадження ми тим самим забезпечуємо високий рівень соціальної та економічної стабільності, а також створюємо стійку фінансову систему.

Також, високий рівень фінансової культури населення допомагає створити активна оощадна політика населення, яка включає в себе використання накопичувальних і страхових інструментів, що дозволить громадянам повноправно використовувати банківські та страхові продукти, підвищувати рівень фінансової культури .

Поняття «фінансова культура» виходить за політичні, географічні та соціально-економічні межі, а потреба у фінансовій освіті населення зростає в геометричній прогресії. Фінансова культура допомагає молоді змінити своє ставлення до грошей, розпоряджатися ними, змусити думати про майбутнє, планувати потреби свого життєвого циклу. Вона сприймається як система установок, знань і навичок, що постійно змінюється під впливом віку, сім'ї і навіть місця проживання. Слід зазначити, що, хоча соціально-економічний ефект від підвищення фінансової культури молодого покоління є поступовим, світовий досвід свідчить про безсумнівну необхідність цієї роботи та неприпустимість зволікань у вирішенні цієї проблеми.

Фінансові цілі людей, особливо людини як особистості, індивідуальні, вони мотивовані життєвою ситуацією та соціально-економічним статусом людини. Високий рівень фінансової грамотності потрібен кожному не тільки

для досягнення особистих фінансових цілей, а й для забезпечення життєвого циклу. Незалежно від конкретної мети, користь фінансової грамотності буде підвищувати рівень життя та впевненості в завтрашньому дні, стабільності та процвітання економіки та суспільства в цілому.

Фінансова грамотність є основою формування фінансової культури і нерозривно пов'язана з державою, оскільки впроваджує фінансові правила та положення, які є обов'язковими для виконання. Учасники фінансових відносин не мають права змінювати свої вказівки і змушені їх виконувати. Це національна самобутність фінансової культури.

«Фінансова грамотність» трактується як одна з її різновидів, що відповідає за здатність регулювати відносини у складній фінансовій сфері життя людини, розвитку держави, її фінансово-економічного сектору.

Світовий банк і міжнародне співтовариство по-різному трактують це поняття і визначають «фінансову грамотність» як здатність людини приймати обґрунтовані рішення; здатність приймати ефективні фінансові рішення в короткостроковій і довгостроковій перспективі. Дослідники Блискавка О., Зеленцова А. відзначають, що фінансова грамотність – це ситуація, коли ви просто живете і не витрачаєте більшу частину свого життя на пошуки нових джерел доходу: у вас уже є пасивний дохід, який регулярно і постійно приносить вам гроші. Тоді Кізима Т.О. пропонує такий варіант тлумачення категорії фінансова грамотність: «Фінансова грамотність – це сукупність світоглядних позицій (установок), знань і навиків громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень»[12].

Ломачинська І. А. визначає сутність терміну так: «фінансова грамотність - це спосіб мислення, котрий передбачає використання оптимальних шляхів та раціональних ідей для покращення якості та рівня життя як окремої людини, так і всього суспільства загалом» [29].

Таким чином, незважаючи на відмінності в позиціях дослідників у трактуванні поняття, різних авторів, а також офіційних державних інституцій, існує значна частина спільних поглядів, які полягають у тому, що фінансова грамотність є невід'ємною здатністю орієнтуватися у фінансовому секторі, умовах, які постійно змінюються. Це означає, що грамотність ґрунтується не на заучених типових стереотипах фінансового менеджменту, моделях фінансової поведінки, а на здатності приймати ефективні рішення на основі оперативного аналізу конкретної фінансової ситуації в сукупності її найважливіших характеристик та з урахуванням зовнішніх ефектів і впливати на процес прийняття рішень. Тому дослідниця Т. О. Кізима вказує на значення світогляду в структурі фінансової грамотності, а Ломачинська І.А. відзначає необхідність формування відповідного способу мислення як основи фінансової грамотності, які в сукупності формують свідомо активну позицію людини, здатної свідомо та грамотно діяти в певних фінансових ситуаціях.

1.3. Особливості та методичні основи фінансової освіти в початковій школі

Фінансова освіта з кожним роком стає все більш стратегічною. З огляду на це, українські дослідники та вчителі-дослідники використовують зарубіжний досвід для визначення особливостей, методів та особливостей виховання підприємницької компетентності учнів з початкової школи; визначити зміст і розробити методику фінансового виховання молодших школярів; вивчити особливості оволодіння дітьми основами фінансової грамотності та підприємництва.

Дослідники вважають, що діти молодшого шкільного віку здатні усвідомити важливість підприємницької компетентності, оволодівши такими навичками, як: самовизначення, планування та організація роботи, вміння

раціонально використовувати матеріали та обладнання з урахуванням часу для ефективної оцінки результатів роботи, сумлінно виконують свої обов'язки.

Розвиток економічного мислення молодших школярів забезпечується ознайомленням з основними економічними основами домогосподарства та економіки нашої країни, створенням фінансової економії, ощадливості, вмінням орієнтуватися в бізнес-середовищі, сприянням усвідомленню економічних та етичних процесів.

Одним із дієвих засобів формування основ підприємницької компетентності молодших школярів є підготовка і проведення навчальних екскурсій на підприємства, у приватні фірми, кооперативні спілки, комерційні банки тощо. Мета їх – виробити в учнів уміння помічати й оцінювати різноманітні економічні факти і явища у взаємозв'язку, ознайомити дітей із практичними діями дорослих в умовах підприємницького середовища.

Насамперед, у змісті навчального матеріалу, що спрямований на підготовку учнів молодших класів до майбутньої професійної діяльності, потрібно обов'язково виокремити такі компоненти:

- «самопізнання» – знання власного особистісного потенціалу активності, творчості, інноваційної діловитості;
- «ділове спілкування» – розкриття правил, змісту й форм соціальної поведінки та спілкування в умовах ринкових відносин;
- «партнерство» – розуміння змісту, процесу й результату спільної діяльності, ролі партнерів у розв'язанні практичних підприємницьких завдань;
- «фінансова грамотність» – усвідомлення системи знань, що необхідні для повсякденного життя та діяльності.

Відповідно, учні повинні усвідомлювати, що економічна поведінка підприємця відрізняється від поведінки інших працівників тим, що вона має певні характеристики, а саме: енергійність та ініціативність; вміння бути лідером, вибирати «команду» та керувати нею; діловий дух і вміння ризикувати, самостійне прийняття рішень тощо.

Працюючи над формуванням підприємницької компетентності молодших школярів, можна з користю вивчити регіональні особливості фінансового життя дітей.

Отже, таким чином в учнів початкових класів сформується уявлення про фінансову культуру свого міста чи села, про професії, продукцію, яку виготовляють на території їхнього регіону і в межах України. Також варто закріпити такі поняття, як-от:

- виробництво («Які ресурси використовує у своїй роботі те чи інше підприємство?» «Що б сталося, якби не було сонячних станцій?», «Які ресурси потрібні для виготовлення морозива?»);

- спеціалізація («Чим відрізняються молочний завод від шоколадної фабрики?», «Знайди зайве на полицях взуттєвого магазину» тощо);

- трудові ресурси («Ця поважна праця будівельника», «Назви професію», «Кому що потрібно для праці?»);

- ринок («Що таке ринок?», «Як відрізняються ринок та магазин?») та ін.

На уроках фінансової грамотності в учнів формується фінансове ставлення до світу речей, предметів матеріальної культури: «Що таке фінансова грамотність?» (потреби, можливості, послуги, домашнє виробництво), «Праця та трудові відносини» (якість праці, безпека, особливості трудової діяльності), «Реклама та її роль у житті виробництва».

Найважливіше місце в фінансовій освіті учнів початкових класів займає конкретизація знань з основ поведінки споживача, формування уявлень про права споживачів під час купівлі товарів, наданні послуг. Цьому сприяють заняття – «ділові ігри», створення проектів, проведення ярмарків, відтворення життєвих ситуацій, виконання творчих завдань, участь у конкурсах [5, с. 20].

А тому для формування підприємницького мислення, правомірної поведінки в бізнес-середовищі, ділових якостей вихованців, оцінки власного потенціалу у сфері економічного й соціального життя педагог пропонує дітям такі форми роботи:

- ✓ дискусії на проблемні фінансові теми: «Що вигідніше: виробити багато дешевого товару чи менше, але якісного?», «Що краще купити: нову іграшку для малюка чи нові окуляри для бабусі?», «Для чого треба берегти своє здоров'я?»;
- ✓ роздуми: «Чому я хочу (або не хочу) бути бізнесменом?», «Що найважливіше в житті?»;
- ✓ тестування: «Що можна купити за гроші?», «Що неможливо купити за гроші?»;
- ✓ ділові ігри: «Меню для дитячого кафе», «Реклама дитячого кафе»;
- ✓ тренінги: «Ми в театрі», «Я їду в автобусі», «Найбільш економна господиня», «Конвеєр», «Чи знаєш ти ціни?», «Аукціон знань» тощо.

Особливому змісту і надмірній увазі вчителі початкової школи мають приділяти організації екскурсій на підприємства (у банк, страхову компанію, музей, магазини, на ринок), спостереження, зустрічі, тематичні бесіди, у ході яких під час вирішення проблемних питань та ситуацій відбувається формування в дітей практичних навичок фінансової поведінки: «Як взимку зберегти тепло?», «Потреби та можливості», «Потреби людини», «Потреби тварин», «Чому кажуть: «Природа – матінка для всіх?»», «Розподіл праці серед тварин: бджоли та мурашки» тощо). Учні усвідомлюють залежність людини від природи, необхідність раціонального використання природних багатств рідного краю (вугілля, сіль, крейда, вода, газ, нафта) [12].

На уроках математики доречно відпрацьовувати вправи «Цікава математика» на фінансові теми: учні навчаться розраховувати раціональну покупку, планувати та економно розраховувати вартість ремонту квартири чи будинку, ознайомляться з ціноутворенням на товари, поняття «витрати»; вирішувати питання фінансового змісту; закріпити фінансові терміни «зарплата», «вартість», «прибуток», «збиток», «подарунок».

На уроках української мови варто проводити лінгвістичні ігри фінансової спрямованості:

- ✓ вирішити або скласти кросворд;
- ✓ згадати прислів'я й приказки, у яких зустрічаються фінансові поняття (наприклад, «гроші», «жадібність», «праця», «багатство» та ін.);
- ✓ скласти перелік товарів для магазину («Взуття», «Супермаркет», «Продукти» тощо);
- ✓ вставити в тексті пропущені слова;
- ✓ знайти помилки в реченні та виправити їх; виключити одне слово, яке виявилось зайвим та пояснити свій вибір;
- ✓ дібрати спільнокореневі слова (праця, працелюбний; реклама, рекламіст);
- ✓ пояснити значення прислів'я на фінансову тематику;
- ✓ розтлумачити фінансовий термін.

Також формування фінансової культури відбувається у позакласний час, коли учні грають сюжетні ігри, наприклад: «Рекламна агенція», «Ми – дизайнери», «Супермаркет», «Модельна агенція», «Бюро архітекторів», де учні відтворюють трудові процеси дорослих і водночас навчаються основам фінансової грамотності. Сюжетно-дидактичні ігри моделюють реальні життєві ситуації (угоди купівлі-продажу, виробництва та реалізації готової продукції тощо), що на практиці допомагає керувати складними економічними елементами.

Адже, якщо діти відчують відповідальність за свої вчинки в грі, то це допоможе їм уникати помилок у дорослому житті.

Повсякденне сімейне життя дуже насичене. Діти знають, що кожен член родини виконує певні хатні обов'язки, батьки мають професію, яка допомагає їм заробляти на життя.

Працюючи з учнями над темою «Професії», які знайомлять їх зі світом професій, діти виділяють відомі і малознайомі для них професії, ті, що властиві

чоловікам або жінкам, обговорюють риси характеру, притаманні представникам різних сфер, переваги і недоліки місця роботи, тощо.

Отже, представлений матеріал переконує в тому, що недарма в Державному стандарті початкової освіти на сьогодні перед учителями початкових класів стоїть завдання формування у молодших школярів підприємницької компетентності, здійснення відповідно віковим особливостям фінансової освіти, яка сприяє становленню основ досліджуваного феномену у свідомості та поведінці учнів початкових класів.

Висновок до розділу 1

Отже, для формування високого рівня фінансової культури в учнів початкової школи необхідно залучати їх до усвідомлення значення підприємницької компетентності шляхом опанування таких умінь:

- самостійно визначати тип завдань;
- планувати й організовувати свій час;
- об'єктивно оцінювати результати своєї праці;
- чесно й сумлінно ставитися до своїх обов'язків.

Важливе місце у формуванні фінансової освіти учнів початкових класів займає конкретизація знань з основ поведінки особистості учня, як споживача, формування уявлень про права споживачів під час купівлі товарів, наданні послуг, тощо.

Також, щоб розвинути у своїх вихованців ділові якості, вміння правильно оцінити свої можливості у сфері фінансів і соціального життя вчителі пропонують учням різні форми роботи, а саме: дискусії на фінансові теми, роздуми, тестування, ділові ігри, тренінги, екскурсії на підприємства тощо.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ

2.1. Методи та форми ігрового та тренінгового навчання

Методи та форми ігрового та тренінгового навчання в основному імітують і забезпечують, перш за все, активний підхід до вирішення проблемних ситуацій фінансової грамотності, які формують високий рівень фінансової культури учнів. Головною особливістю є інтерактивні підходи до навчальної діяльності та технологія організації навчального процесу, орієнтована на розвиток фінансової культури. Тому ігрові форми та методи навчання, тренінги завдяки своєму інтерактивному характеру є актуальними в системі уроків фінансової грамотності. Крім того, ігри (ділові, імітаційні тощо), навчання в шкільній системі також реалізують функції забезпечення практичної спрямованості навчання через моделювання фінансових ситуацій у процесі вивчення матеріалу, розв'язання практичних завдань. Ігри та тренінги, які моделюються в контексті реальних виробничих ситуацій, забезпечують інтеграцію теорії та практики, а також підтримують розвиток особистісних якостей учня у формуванні фінансової культури, його фінансових знань.

«Тому методи і форми ігрового та тренінгового навчання характеризуються інтерактивним підходом до організації діяльності учнів на уроці. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що процес навчання відбувається за умови постійної активної взаємодії учнів. Це спільне навчання, взаємонавчання, де учні та вчителі є рівноправними, рівноправними суб'єктами навчання. Організація інтерактивного навчання включає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових та ділових ігор, спільне розв'язування задач на основі ситуації» [3].

В інтерактивному навчанні управління навчальною діяльністю учнів має місце і пов'язане з принципом співробітництва вчителя та учнів, взаємодії та взаємодопомоги учнів, а також із комплексним використанням групових та індивідуальних форм роботи. Інтерактивне навчання сприяє ефективному формуванню навичок і вмінь культури спілкування. Існує велика кількість ігор, які реалізовані за технологіями моделювання освіти та передбачають організацію навчальної діяльності в ситуаціях, близьких до реальної практики фахівців у сфері фінансової культури. Класифікація ігор, що носять імітаційний характер, вказує на різноманітність підходів до організації ігрової діяльності учнів, у процесі якої знання, уміння, компетенції, навички та вміння реалізуються, які учні набувають не шляхом запам'ятовування навчальної інформації про формування фінансової культури та її використання на практиці в стандартних ситуаціях, а шляхом створення моделі конкретної фінансової ситуації. Не ігрові методи моделювання включають імітаційні вправи, аналіз конфліктів, аналіз ділових документів, вирішення ситуаційних проблем і кейс-стадії.

Відповідно до запропонованих класифікацій інших авторів, блок ігрових методів представлений такими методами, як:

- рольові ігри;
- ділові ігри;
- симулятори;
- організаційно-ігрова діяльність;
- інноваційні ігри;
- ігровий дизайн.

Г. Коджаспірова виділяє такі види імітаційної технології навчання, а саме:

- структурована та керована дискусія;
- мозковий штурм, синектика;
- аналіз кейсу та етапи справи;

- рольова гра та «показ» ситуацій у ролях;
- комунікативні завдання та вправи;
- презентації та самопрезентації;
- аналітичні вправи;
- імітаційні ігри;
- фрагменти торгівельних ігор;
- відеодемонстрації та відеоаналіз поведінки учасників [19].

Види імітаційних ігор та їх особливості відображені у таблиці 2.1.

Тож спробуємо описати деякі з них. Рольові ігри (RPG) навчають або розважають, тип драматичної дії, яку учасники виконують у межах обраних ролей, керуючись характером своєї ролі та внутрішньою логікою середовища дії; разом вони створюють або контролюють вже створену свою ділянку. Дії учасників гри вважаються вдалими або не відповідними до прийнятих правил. Гравці можуть імпровізувати в межах обраних правил, які визначають напрямок і результат гри. Рольова гра – це спосіб розширити досвід учасників гри, представивши їм несподівану ситуацію, в якій їм кидається виклик зайняти позицію (роль) когось.

Ділова гра – метод моделювання рішень учнів у різних ситуаціях, реалізований за правилами групи людей або особи з ПК у режимі діалогу, у разі виникнення конфліктних ситуацій чи інформаційної невизначеності. ділові ігри мають компоненти, які принципово відрізняють їх від усіх інших технологій, а зокрема, що вони мають операційний сценарій або блокову структуру, яка закладена в більш-менш жорсткий алгоритм «правильності» та «неправильності» рішення. У грі учасники мають вплив на майбутні події.

Таблиця 2.1

Види та особливості імітаційних ігор [43, с. 200]

Види імітаційних ігор	Особливості кожного виду гри
<p>Навчальні ігри:</p> <p>а) релаксаційного типу</p> <p>б) пошукового типу</p>	<p>являють собою синтез релаксаційних підходів (зняття бар'єрів, психологічне розкріпачення) і ланцюги імітаційних проблемних ситуацій, у тому числі й конфліктних, в яких учасники виконують відведені їм соціальні ролі у відповідності з поставленими цілями;</p> <p>б) результатом яких повинні бути реальні проекти перетворень, дослідження та висновки щодо спірних підходів до вирішення проблем.</p>
<p>Організаційно-діяльнісні ігри</p>	<p>передбачають організацію колективної розумової праці на основі розгортання змісту навчання у вигляді системи проблемних ситуацій (ОДГ) і взаємодії всіх суб'єктів навчання в процесі їх аналізу. Завдання керівника ОДГ – «зробити» групу одиницею навчального процесу, за умови збереження особистої позиції кожного.</p>
<p>Рольові ігри</p>	<p>які характеризуються наявністю завдання або проблеми і розподілом ролей між учасниками, її вирішення.</p>
<p>Ділові ігри</p>	<p>що представляють собою імітаційне моделювання реальних механізмів і процесів. Це форма відтворення предметного і соціального змісту будь-якої реальної діяльності (фінансової, професійної, соціальної, політичної, технічної і т.д.). Необхідні знання засвоюються учасниками гри в реальному для них процесі інформаційного забезпечення ігрових дій, у формуванні цілісного образу тієї чи іншої реальної ситуації.</p>
<p>Пізнавально-дидактичні ігри</p>	<p>в яких створюються ситуації, що характеризуються включенням матеріалу, котрий вивчається, в незвичайний ігровий контекст. Розрізняють дидактичні ігри, побудовані на зовнішній цікавості, і ігри, що вимагають дій, які входять до складу діяльності, що підлягає засвоєнню. Пізнавальні ігри можуть містити елементи рольових ігор, які представляють велику складність для учнів. Після отримання досвіду розігрування ролей учні достатньо підготовлені до ділових ігор. Таким чином, щоб учасники ігор діяли компетентно, бажано з певної теми організувати систему імітаційних методів, вивчаючи матеріал через аналіз і вирішення ситуацій, пізнавальні, рольові та ділові ігри.</p>

Основними ознаками ділових ігор є:

- Гра імітує той чи інший аспект цілеспрямованої діяльності людини.
- Учасникам гри дають завдання, які визначають відмінність їхніх інтересів та стимулів у грі.
- Ігрові акції регулюються системою правил.
- Просторово-часові характеристики змодельованої діяльності перетворюються на торговельну гру.
- Гра умовна.

Імітаційні ігри — це різновид ділової гри, в якій поведінка учасників визначається моделлю бізнес-середовища, представленої у вигляді ігрового моделювання. Простіше кажучи, цей вид гри є ігровим методом аналізу та розв'язання складних проблем, які не мають чіткого рішення. Ігри можуть орієнтуватися на розвиток окремої людини, організації, регіону або проблеми суспільства в цілому [27].

Метод кейсів (Case method, case study) – методика навчання, яка використовує описи реальних економічних, соціальних та ділових ситуацій. Учні повинні проаналізувати ситуацію, зрозуміти природу проблем, запропонувати можливі рішення та вибрати найкращий. Справи засновані на фактичних матеріалах або наближені до реальної ситуації.

Тренінг – активний метод навчання, орієнтований на розвиток знань, навичок та соціальних установок. Навчання часто використовується, коли бажаним результатом є не тільки отримання повної інформації, а й застосування знань на практиці. Забезпечуючи, щоб активні форми навчання, такі як навчання в реальному житті та без відриву від роботи, зосереджувалися на самому навчанні, універсальне навчання може бути тренінгом, у якому вирішення проблем у реальному світі є ефективним інтерактивним навчанням, яке підтримує фінансову культуру студентів. Тренінги як форма організації навчальної діяльності всіх учнів носять активний характер завдяки своєму

інтерактивному характеру, що включає взаємодію учасників навчально-виховного процесу при вирішенні складних завдань,

Тренінг – це запланований процес коригування (зміни) ставлення до навчальних знань або поведінкових навичок шляхом набуття досвіду навчання з метою досягнення ефективної діяльності в одній діяльності або в певній сфері. У науково-методичній літературі поняття навчання неоднозначне. Загалом тренінг трактується, як форма спеціально організованого спілкування, психологічний вплив якого базується на активних методах групової роботи. Тренінг – це також цікаве спілкування між учнями.

Отже, коли ми використовуємо тренінги у процесі навчання то основний аспект переноситься на їх практичне використання. Йдеться про фіксовані моделі поведінки, необхідні для життя, навчання. Важливо розуміти, що формат навчання актуальний для всіх вікових груп, він варіюється в залежності від рівня підготовки та цілей. Як і в ігрових методах розвитку компетенцій з фінансової грамотності та формування фінансової культури в сучасному навчанні, тут використовуються майже всі інтенсивні, інтерактивні технології, а саме:

- інформація, новини, міні-лекції;
- обговорення фінансової проблеми;
- синектика;
- тематичні дослідження;
- «показ» ситуацій у ролях;
- презентації та самопрезентації;
- аналітичні вправи;
- комунікативні завдання та вправи;
- відеоаналіз поведінки учасників.

Тому вчені О. Л. Шелест, В. А. Дубровіна відзначають, що «Інтерактивні методи навчання, такі як тренінг та ділові ігри, створюють сприятливе

середовище для багатогранного спілкування, від якого значною мірою залежить успіх в навчальній діяльності всіх суб'єктів навчального процесу»[33].

Спілкування, як один із видів діяльності, є сильним стимулятором розвитку учня, чинником формування та самореалізації його особистості. У процесі комунікативного та інтерактивного спілкування створюється колективний банк ідей, методів і прийомів вирішення конкретних проблем; формуються загальні думки щодо вирішення досліджуваних питань, стратегії поведінки колективу; відбувається взаємозбагачення особистості кожного учня. Найціннішими сферами інтерактивних ігор є:

- вміння спілкуватися та ефективно працювати в команді;
- здатність приймати самостійні рішення та розбудовувати потенціал лідера;
- здатність систематично бачити соціально-економічні процеси;
- здатність аналізувати, моделювати та проектувати ці процеси.

Отже, використання ігрових та тренінгових методів навчання передбачають формування активної позиції учня, який вміє орієнтуватися у певній сфері діяльності, тобто розуміє основні аспекти розвитку фінансової культури.

2.2. Ігрові методики навчання фінансової грамотності у початковій школі

Рівень формування фінансової грамотності учнів, безсумнівно, залежить від дійового підходу, а саме від ігрової методики формування фінансової культури учнів, яка є найбільш поширеною серед науковців. За своїми загальними положеннями методичні основи підготовки та проведення гри як інтерактивного методу навчання формування фінансової культури учнів у класах початкової школи принципово не відрізняються від загальноосвітньої

школи. Діяльнісний підхід у методиці гри реалізується через процес формування фінансової культури, який поділяється на чотири етапи: підготовчий, базовий, корекційний, рефлексивний.

Підготовчим етапом є створення умов, необхідних для організації процесу, проекту, програми дій, які будуть визначені на основі діагностики та аналізу реальної ситуації, рівня фінансової грамотності учнів, виявлення проблем, які відбуваються на цьому етапі їх розвитку.

Основний етап пов'язаний з безпосереднім виконанням програми дій, створеної на попередньому етапі, з виконанням завдань щодо її виконання. На цьому етапі важливою є управлінська складова, яка відповідає за забезпечення ефективності процесу, його регулювання відповідно до встановленого плану та прогнозування необхідних результатів формування фінансової культури. Складність процесу свідчить про необхідність корекційних дій, оскільки важко передбачити ефективність його перебігу, успішність навчальної діяльності. Моніторинг процесу, виявлення поточних результатів діяльності дозволяє внести необхідні корективи для підвищення його ефективності з орієнтацією на заплановані кінцеві результати процесу навчання.

Процес формування фінансової культури завершується етапом рефлексії, який має особливе значення в системі компетентнісної освіти і включає аналіз перебігу та результатів навчальної діяльності та ступеня їх відповідності цілям і проекту. Цей етап особливо важливий для наступного циклу навчальної діяльності, оскільки дозволяє врахувати всі сильні сторони процесу та проблеми, що виникли під час діяльності та знизили її ефективність. Усі ці етапи реалізуються в рамках гри як самодостатнього методу формування фінансової грамотності учня, що є одним із елементів фінансової культури.

Тому методика проведення навчальних ігор базується на ігровому спілкуванні, яке породжує та розвиває у свідомості учня якісно нову інформацію про моделювання як ефективний метод накопичення знань, формування їх інтелекту.

Велике значення має також ігрове навчальне середовище, яке є цінним у формуванні фінансової культури студентів, які також активно використовують різні види ігор у навчанні учнів, формуючи їх компетентність в атмосфері творчості, вільного вибору, формування власного досвіду фінансової поведінки. Спосіб проведення гри можна проаналізувати на основі однієї з найпоширеніших її форм – ділової гри, яка є ефективною формою інтерактивного навчання. Ділова гра сприяє активізації мислення та мовлення учнів, формуванню в них навичок самостійної передачі думок та комунікативних навичок.

До теоретико-методичних основ використання ділових ігор на уроках початкової школи належать:

- визначення гри як активного методу навчання;
- психолого-педагогічні основи та принципи проектування та проведення ігор у навчально-виховному процесі;
- розгляд навчальної ділової гри як способу реалізації принципу проблемного навчання;
- заохочення до торгівельних ігор [32].

Ці положення, безумовно, є цінними для розробки питання теорії та практики ділових ігор у навчально-виховному процесі. Таким чином, Л. Шевцова визначає ділову гру як спонтанну поведінку учнів, їх реакцію на поведінку інших людей, залучених до гіпотетичної ситуації. Ділова гра – це вид навчальної техніки, в якій учень повинен вільно говорити в обставинах і виступати одним із учасників спілкування.

Ефективність застосування навчальних ігор у навчально-виховному процесі молодших школярів, засвоєння знань, формування та вдосконалення комунікативних навичок неодноразово експериментально досліджувалася в нашій країні та за кордоном. Дослідження показали ефективність гри для міцнішого засвоєння теоретичних положень, а також для формування практичних навичок, евристичних навичок розв'язування різноманітних задач,

навичок самостійного набуття, знання природи явищ, які важко описати в слова (наприклад, стосунки), скептицизм учнів щодо нового матеріалу. Гру можна і потрібно використовувати для всіх типів уроків.

Основною особливістю ділової гри є те, що дослідники визначають виконання ролей учнів у запропонованій грі, наголошуючи на моделюванні дійсності, наявності ситуацій моделювання, організації та управління, комунікативній спрямованості як загальних рисах ділових ігор. Обов'язковим елементом ігор є розв'язання проблемної ситуації. Це покращує мотивацію висловлювань, робить їх більш аргументованими. Ділова гра, заснована на розв'язанні проблем, забезпечує максимальну активізацію комунікативної діяльності учнів, а також формування фінансової культури. Пошук рішення проблеми визначає характер спілкування. Рольова гра дає змогу учням набути навичок міжособистісного спілкування. Лише в процесі ігрової діяльності учень може повноцінно проявити себе, сформувати певні типи соціальної поведінки та набути вміння передбачати ситуації спілкування, що важливо у формуванні та вдосконаленні комунікативних навичок. Таким чином, можна стверджувати, що ситуація, яка найкраще відповідає цілям удосконалення комунікативних навичок, повинна бути ігровою ситуацією. Залежно від мети навчання та рівня підготовки учнів ділові ігри можуть проходити в парах або групах.

Ділова гра в парах — один із найпростіших видів ігор. Тут ви можете використовувати анкети, які учні мають заповнити, ставлячи запитання один одному. Ділові ігри в групах можуть проходити по-різному. Багато авторів вважають, що вся група повинна грати одночасно, а вчитель повинен контролювати їх роботу. Але цей варіант також допускається, коли група ділиться на підгрупи (грають послідовно): одна підгрупа грає, а інша слухає, оцінює, щоб вона могла взяти участь у наступному обговоренні. Для проведення ділових ігор застосовуються такі правила:

- учень повинен спробувати потрапити в ситуацію, яка може виникнути в реальному житті;
- учень повинен адаптуватися до своєї ролі в запропонованій ситуації і в одному випадку він може зіграти самого себе, в іншому - взяти на себе уявну роль;
- учасники рольових ігор повинні поводитися так ніби все це відбувається в реальному житті, їхня поведінка повинна відповідати їхній ролі, в якій виробляється більш-менш жорсткий алгоритм «правильності» і «неправильності» рішення, а потім учасник гри бачить, який вплив його рішення мало на майбутні події.

Тому методика проведення ділової гри має такі складові, які принципово відрізняють її від усіх інших технологій. І тому в ній закладено два алгоритми: "правильності" і "неправильності" рішення, яке учасник може прийняти в залежності від того, як це рішення вплинуло на майбутні події.

Основними методичними принципами проведення ділових ігор є:

- гра, що імітує той чи інший аспект цілеспрямованої діяльності людини.
- Учасникам гри дають завдання, які визначають відмінність їхніх інтересів та заохочень у грі.
- ігрові дії регулюються системою правил.
- Просторово-часові характеристики змодельованої діяльності перетворюються на ділову гру.
- Гра умовна.

Таким чином, основними методичними характеристиками ділових ігор для розвитку фінансової культури є:

- моделювання специфічної діяльності учнів з фінансової грамотності, вирішення складних, кризових і складних завдань на основі реальної інформації про їхній стан;
- ставляться умовні завдання, приймаються рішення в тій чи іншій ситуації;

- забезпечується відмінність цілей ролей і взаємодія ролей, тобто відмінність цілей ролей зумовлена переважно відмінностями особистих інтересів учасників гри;

- ігровий колектив має спільну мету;

- використовується колективна діяльність щодо прийняття рішень; - програмуються багатоальтернативні рішення;

- управління емоційним напруженням учасників гри забезпечується за допомогою спеціальних ігрових технічних засобів;

- часто відсутня система оцінки діяльності учасників гри;

- ігри мають значну тривалість;

У рольових ділових іграх задається як конкретна ситуація, так і ролі учасників або певне ставлення учасників до даної ситуації (позиції). Прикладом є поширена ділова рольова гра «Важкий клієнт», умови якої варіюються залежно від специфіки діяльності та вікової категорії учнів, у якій вона проходить. Тому в методиці гри для розвитку фінансової культури учня важливе значення має концептуальність гри, яка забезпечує цілісне уявлення про цю діяльність і чітку орієнтацію на конкретні цілі цього комплексного виду навчання. Конкретизація способу реалізації концепції зумовлена розробкою сценарію як поступового моделювання системи дій у межах гри. Наступні етапи – методичне забезпечення реалізації розробленого сценарію, а також аналіз його ефективності шляхом зовнішнього оцінювання та самооцінки. У процесі методичного забезпечення гри важливо дотримуватися психолого-дидактичних принципів організації, оскільки йдеться про ефективність навчальної взаємодії всіх учасників, а також про дотримання конструктивних і толерантних міжособистісних стосунків. Ця гра моделює реальне фінансове середовище та дає учням фінансову грамотність у формуванні основ фінансової культури.

Взаємодія в колективній грі проявляється на всіх її етапах:

- у розумінні сутності проблеми, постановці завдань у її контексті;

- обрання керівника, розподіл сфер відповідальності,
- у підготовці, плануванні, безпосередньому розподілі завдань;
- управління грою, коригування ефективності її перебігу;
- підбиття підсумків, оцінювання результатів;
- аналіз ефективності групової діяльності, ефективності внеску кожної з них.

Ділові ігри типу «CashFlow», «Living Capital» представляють цінність з точки зору розвитку фінансової культури учнів на уроках фінансової грамотності. Суть ігор полягає в тому, щоб показати, як раціонально керувати і навпаки – нерозумно використовувати власні ресурси. Максимально ближче до реального життя, учасники можуть отримати можливість побачити, як кожен нерационально використаний «цент» формує або псує успіх їхнього майбутнього. Цей фінансовий симулятор розроблено з урахуванням нашої реальності життя, яка враховує реальні фінансові механізми та інструменти. В результаті моделювання життєвих ситуацій з власних помилок набувається безцінний досвід, який потім допомагає приймати правильні рішення в реальному житті. Хід гри такий, що на початку всі учасники будуть приблизно в однакових умовах: зі стабільною зарплатою і нормальними витратами на проживання. Кожен гравець отримує змодельовану ситуацію, легенду гравця. Під час гри ситуація змінюється: хтось потрапляє в боргову яму, а хтось поступово будує бізнес для досягнення своєї дорогоцінної мрії. Гра розвиває фінансову культуру. Насправді це не весела гра, хоча веселощів буде багато. Гра, як одна з форм навчання дітей і дорослих, була створена як альтернатива класичному навчанню – лекції. Кожен буде тут задіяний і матиме можливість проявити свою майстерність.

Формат гри: виконання завдань з фінансової грамотності в ігровій формі. Фінансові ігри можуть проходити в двох модулях. Наприклад, перший модуль – «Ігровий марафон у фінансових країнах» передбачає такі ігри:

- Гра «Фінанси в повсякденному житті» в інтерактивному сервісі Kahoot;

- Гра «Гроші люблять розумного»;
- Гра «Гроші люблять мудрого»; - Гра «Національна валюта»;
- гра «Фінансова головоломка»;

Другий модуль – «Закони множення грошей»:

- Гра «Поле чудес»;
- Фінансовий симулятор «Ефективне управління грошима»;
- Експрес-тест «Хто з вас буде підприємцем?»;
- Розумний семінар з фінансового планування життя.

Як показує аналіз, розробники фінансових ігор не лише переслідували мету покращення фінансової культури учнів, формування їхньої обачної поведінки в управлінні особистими фінансами та прийняття правильних фінансових рішень за допомогою інтерактивних методів, а й запропонували комплексний підхід до формування необхідних компетенцій. Цінним є вибір такого формату, в якому ігрова форма допомагає моделювати ситуації, що є особливо важливими в сучасній соціально-економічній реальності, і пропонує молоді питання, які безпосередньо пов'язані з досягненням фінансово-економічного успіху. Кожна гра з розробленого комплексу підкреслює певну якість досягнення фінансового успіху, яка пов'язана не тільки зі спеціальними знаннями, а й особистими якостями, які допоможуть стати фінансово успішною людиною.

Імітаційно-ігрові технології включають Web Quest, розроблену як проектну технологію, яка відкриває нові можливості для розробки адекватних засобів навчання для учнів, які дозволяють учням не тільки озброїти їх сучасними знаннями, а й навчити їх здобувати ці знання. ; вміти засвоювати їх на основі вже вивченого; представляти та відстоювати свою думку перед іншими. Для досягнення цих цілей може бути використана технологія Web Quest, яка використовується в шкільній та університетській практиці викладання. Важливими характеристиками цієї технології є наступні:

а) «Пошук» англійською – тривалий цілеспрямований пошук, який може бути пов'язаний з пригодою чи грою; також використовується для позначення одного з видів комп'ютерних ігор;

б) Веб-квест у педагогіці – проблемне завдання з елементами рольової гри, що використовує інформаційні ресурси Інтернету. Веб-квест – це не що інше, як сценарій організації проектної діяльності учнів на будь-яку тему.

Берні Додж, який є розробником веб-завдання, виділив такі типи можливих завдань:

- 1- перенесення;
- 2- планування та проектування;
- 3- самопізнання;
- 4- складання;
- 5 - творча роль;
- 6 - аналітичне завдання;
- 7- детектив;
- 8 - пазл;
- 9 - загадкова історія;
- 10 - досягнення консенсусу;
- 11 - оцінка;
- 12 - журналістське розслідування;
- 13 - переконання;
- 14 - наукове дослідження.

Веб-завдання поділяються на короткострокові та довгострокові. Технологія веб-квесту створює умови для ефективного формування різних видів компетентностей учнів: предметної (математичної); міждисциплінарні та ключові (фінансові, ділові, громадянські, інформаційні, навчальні, пізнавальні, соціокультурні (комунікативні)).

Економія та планування сімейного бюджету – ще одна складова змістової лінії «Бізнес та фінансова грамотність». Запропонуйте учням стати на деякий

час маленькими кухарями та приготувати улюблену їжу. Коли діти в міні-діалогах дізнаються, що їм найбільше подобається, вони повинні скласти список продуктів, необхідних для приготування цього шедевра, переглянути вміст свого холодильника та здійснити віртуальну подорож до продуктового магазину. Тут знадобляться математичні знання, навички розрахунку закупівельної ціни, інше.

Дослідження фінансової грамотності в дитинстві (бажано з 7 років) формують гарну фінансову поведінку та хороші фінансові звички:

- ✓ починаючи з того, що решту коштує робити в бізнесі;
- ✓ закінчуючи детальним вивченням будь-яких фінансових документів, які підліток підпише.

Фахівець-консультант, викладач фінансової грамотності, сертифікований тренер Академії інноваційного розвитку В. Зражевський пропонує цікаві приклади інтеграції фінансової грамотності з іншими дисциплінами. У цьому питанні немає обмежень. Ви можете успішно інтегруватися в гуманітарні науки, як природничі, так і точні науки. Тому формувати фінансову культуру учнів можна:

- На уроці математики. Бюджетування не обходиться без математичних розрахунків. Алгебраїчне розкладання складного до простого - це основа успішного фінансового планування.
- На уроках музики. Дуже незвичайний і вдалий приклад інтеграції з уроками музики. Після складних завдань, обмежений час, ви можете п'ять хвилин - із закритими очима слухати легку музику. Це дає неймовірний ефект, діти відразу отримують заряд енергії і сил. Нарешті, ми поговоримо про вплив музики на мозкову діяльність.
- На уроці іноземної мови. Ви можете взятися за створення дитячої групової програми в Лондоні та складання бюджету.

Сайт «Розвиток дитини» пропонує практичні завдання на виконання Держстандарту початкової освіти[29]:

1. Плануємо покупки: хлібний відділ.

Це завдання допоможе дитині навчитися орієнтуватися у хлібному відділі магазину, планувати витрати й розвинути навички додавання. Дитині дається таблиця зі списком товарів (сухарі, бублики, батон, чорний хліб). Графу з цінами дитина повинна заповнити самостійно, відвідавши магазин і дізнавшись реальні ціни на товари. Потім пропонується підрахувати загальну суму покупок і записати відповідне число. Таким чином дитина вчитиметься застосовувати математичні навички на практиці, розвиватиме спостережливість і логічне мислення (Додаток Б.1).

Плануємо покупки: кондитерський відділ.

Це завдання допоможе дитині навчитися орієнтуватися в кондитерському відділі магазину, планувати витрати й розвинути навички додавання. Дитині дається таблиця зі списком товарів (чорний шоколад, молочний шоколад, печиво, цукерки). (Додаток Б.2)

Плануємо покупки: відділ молочних продуктів.

Це завдання допоможе дитині навчитися орієнтуватися у відділі молочних продуктів, планувати витрати й розвинути навички додавання. Дитині дається таблиця зі списком товарів (молоко, твердий сир, йогурт, масло, сметана). (Додаток Б.3)

Плануємо покупки: м'ясний відділ.

Це завдання допоможе дитині навчитися орієнтуватися в м'ясному відділі, планувати витрати й розвинути навички додавання. Дитині дається таблиця зі списком товарів (ковбаса, сосиски, балик, куряче філе, яловичина). (Додаток Б.4)

Плануємо покупки: магазин іграшок.

Це завдання допоможе дитині навчитися орієнтуватися в магазині іграшок, планувати витрати й розвинути навички додавання. Дитині дається таблиця зі списком товарів (лялька, конструктор, пазл, м'яч, іграшковий пістолет, плюшевий ведмедик). (Додаток Б.5)

Плануємо покупки: аптека.

Це завдання допоможе дитині навчитися орієнтуватися в аптеці, планувати витрати й розвинути навички додавання. Дитині дається таблиця зі списком товарів (зубна щітка, шампунь, пластир, вушні палички, зубна паста, туалетний папір).(Додаток Б.6)

Плануємо покупки: магазин спорттоварів.

Це завдання допоможе дитині навчитися орієнтуватися у магазині спорттоварів, планувати витрати й розвинути навички додавання. Дитині дається таблиця зі списком товарів (скакалка, спортивний костюм, велосипед, футбольний м'яч, спортивний обруч, лижі, ролики, ковзани).(Додаток Б, 7)

Плануємо покупки: магазин одягу.

Це завдання допоможе дитині навчитися орієнтуватися у магазині одягу, планувати витрати й розвинути навички додавання. Дитині дається таблиця зі списком товарів (футболка, шорти, джинси, шкарпетки, шарф, зимова й літня куртки та головні убори).(Додаток Б, 8)

Отже, значення цих ігор в тому, «щоб показати на простому прикладі, як можна раціонально й навпаки – нерозумно розпоряджатися власними коштами. Тому, коли учні максимально наближуються до реальності, вони мають отримати можливість подивитися, наскільки кожна нераціонально використана «копійка» формує, чи навпаки, псує успіх їхнього майбутнього. Саме ці ігри розроблені з урахуванням нашої життєвої дійсності, де враховуються реальні фінансові механізми й інструменти. У результаті змодельованих життєвих ситуацій учні здобувають безцінний досвід на власних помилках, який потім, у справжньому житті, допоможе робити вірні рішення» [46].

2.3. Методики викладання математики у початковій школі, спрямовані на формування фінансової культури учнів

Формування основ фінансової грамотності є особливо важливим у початковій школі та на уроках математики, оскільки з огляду на вік дітей вік молодшої школи є найкращим ґрунтом для проростання знань про фінансові поняття, а знання з математики – інструмент фінансової культури. Фінансова компетентність тісно пов'язана з математичними навичками, тому впровадження основ фінансової грамотності дітей на уроках математики найкраще наповнює навчальний процес міцними знаннями, уміннями та навичками. Формування основ фінансової культури на уроках математики допоможе молодшим школярам досягти особистих цілей, забезпечить відчуття стабільності та допоможе інтегрувати знання в планування майбутнього життя.

Сьогодні в Україні існує «криза фінансової грамотності» дорослих і дітей. На жаль, в Україні основи фінансової грамотності ще не стали обов'язковим предметом для шкільного навчання, і багато дітей, що вступають у доросле життя та самостійне життя, не можуть належним чином розпоряджатися власними ресурсами через свою фінансову неспроможність, породжуючи бідність, агресію та обман. Щоб уникнути плачевних наслідків майбутнього, необхідно ввести в обов'язкову дисципліну – математику завдання, ігри, завдання, спрямовані на формування основ фінансової культури молодших школярів. Після оволодіння знаннями з фінансової грамотності на уроках математики діти краще розумітимуть навколишній світ, зможуть самостійно аналізувати ситуацію за допомогою арифметичних обчислень та приймати зважені рішення. Це допоможе дітям запобігти помилкам, вирішувати різні проблеми, а потім добре влаштувати своє життя.

«Формування основ фінансової культури має починатися в початковій школі, а навчання - з дитячого садка, де у дітей формуються основні математичні поняття, поняття про ресурси, потреби, гроші. Складовими фінансової культури старшокласників є оволодіння фінансовими поняттями, фінансовими компетенціями, практичними навичками раціональної фінансової поведінки, вмінням приймати рішення, приймати різноманітні рішення. Формування фінансової культури молодших школярів на уроках математики — складний процес, ефективність якого значною мірою залежить від індивідуальних особливостей дитини, рівня її математичних здібностей та вміння вчителя викладати матеріал. На сучасному етапі розвитку базової освіти необхідно обрати такі шляхи організації уроків математики: які сприяють не лише формуванню міцних свідомих комп'ютерних навичок та вмінь молодших школярів, а й до комплексного розвитку особистості дитини» [22, с. 18].

У процесі набуття фінансової грамотності, в тому числі на уроках математики, дітям необхідно засвоїти основи фінансової культури, оволодіти ними, а потім уже в більш старшому віці переходити до інструментів фінансової культури.

До основ фінансової культури молодшого шкільного віку належать:

1. Грамотний доступ до фінансів. Діти дізнаються про походження грошей, зміст фінансових термінів («багаті-бідні», «дохід-витрати», «товар-ціна», «податки», «покровитель», «спонсор», «волонтер»). У цьому питанні важливо виробити правильне ставлення до коштів, навчитися сприймати їх як керований інструмент; повага до людей праці, до тих, хто забезпечує добробут.
2. Розуміння способів отримання та організації себе як споживача. Розвивати вміння підтримувати баланс між заробітками, витратами та заощадженнями. Аналіз, порівняння їх витрат і доходів. Планування великих витрат, постановка фінансових цілей. Основи співпраці з фінансовими установами. Вивчіть правило бути собою, не змінювати гроші, щоб пристосуватися до чийось

правил. Ознайомитися з товарно-грошовою платформою підприємства, взаємозв'язком між грошовими одиницями та формуванням прагнення до знань, успіху та процвітання.

Серед них важливі психологічні фактори, а саме довільність пізнавальних процесів, до яких належать сприйняття, увага, уява, пам'ять, мислення, мовлення, а також наявність у молодшого школяра необхідної сили волі, наприклад цілеспрямованості, свідомості, відповідальності.

Молодший шкільний вік – це віковий період, коли дитина взаємодіє з фінансовою сферою життя за допомогою арифметичних обчислень. Формування основ фінансової культури – цілеспрямований процес оволодіння економічними поняттями через знання арифметичних дій над числами в умовах ефективної взаємодії викладача та учнів. Саме в початкових класах вчитель повинен вміло поєднувати виклад знань з фінансової грамотності зі знаннями арифметичних обчислень. Сильні навички усної роботи на комп'ютері допомагають учням краще розуміти закони економіки та використовувати їх у комп'ютерному процесі, вибираючи при цьому найефективніші методи їх реалізації; це важливо для загального математичного розвитку учнів і формування основ фінансової культури. Усні обчислення активізують мислення молодших школярів, виховують увагу, концентрацію,

Зважаючи на важливість навичок фінансового управління для успішного життя, на уроках математики необхідно використовувати завдання та ігри для формування фінансової культури молодших школярів. Правильна організація навчальної діяльності полягає в тому, що вчитель, виходячи з потреби та бажання учнів оволодіти основами фінансової культури, може поставити перед ними певну матеріальну навчальну задачу, яка вирішується шляхом виконання певних завдань, розвитку їхньої здатності братися за викладацькі завдання та виконувати навчальну діяльність.

Фінансову грамотність не слід розглядати як окремий предмет, доцільніше використовувати інтегровану освіту, яка передбачає вивчення питань у різних сферах. Питання не в тому, щоб навчити фінансиста в закладі, а в тому, щоб дати життєві навички особистості. Для початкової школи це має бути початком, тобто зрозуміти, що таке гроші і товари, знати ціну грошей і вміти ними розпоряджатися. У дітей з навичками формується фінансова культура. Це здатність планувати наперед, контролювати, заощаджувати й заощаджувати, здатність приймати обґрунтовані фінансові рішення та покупки, вирішувати проблеми та спілкуватися. Оскільки знання, вміння та компетенції, отримані в перші шкільні роки, є основою для становлення громадянина – людини, яка щиро зацікавлена в розвитку та економічному процвітанні своєї країни, не можна недооцінювати етап первинної економічної соціалізації.

Враховуючи вищевикладене, фінансову культуру молодших школярів можна вважати інтегрованою якістю, що виявляється в єдності двох основних сторін: особистості (мотиваційний, ціннісний компонент) і дії (пізнавальний та операційний компонент), формування якої дозволяє молодшим школярам пізнати загальну картину, вони навчилися приймати правильні фінансові рішення, набувають впевненості та рішучості.

Таким чином, аналіз наукових джерел та вивчення досвіду науковців у контексті формування фінансової культури молодших школярів відкриває широкі можливості для її формування на уроках математики, як джерела формування предметних та ключових компетентностей. Застосування комплексу педагогічних умов, а саме: розширення сфери додаткової освіти, навчання з використанням інтеграційних процесів європейського освітнього простору; розвиток мотивації, внутрішньоособистісної підготовленості та фінансово-економічного мислення через використання новітніх освітніх технологій; реалізація бінарних, ігрових підходів до проектування, навчання та розвитку творчого мислення молодших школярів, які допомагають моделювати

навчальний процес, позитивно вплине на формування фінансової культури молодших школярів на уроках математики. Формування фінансової культури на уроках математики – це цілеспрямований процес засвоєння економічних уявлень, фінансових здібностей, операцій арифметичних дій та набуття математичних компетенцій з метою практичного фінансового застосування.

Частиною фінансової культури школярів є оволодіння економічними поняттями, економічними компетентностями, практичними навичками раціональної фінансової поведінки, вмінням приймати рішення, приймати різноманітні рішення. В організації уроків математики щодо формування основ фінансової культури повинна гармонійно поєднуватися мотиваційна, пізнавальна та оперативна діяльність. Учитель повинен мотивувати дітей до фінансового успіху; створити умови для інтеграції фінансової культури на уроках математики; розвивати критичне мислення у фінансових питаннях; навчитися ефективно управляти власними фінансами та відповідально користуватися фінансовими послугами.

У таблиці 2.2. відображено структурні компоненти, критерії та показники сформованості фінансової культури молодших школярів на уроках математики.

Таблиця 2.2

Структурні компоненти, критерії та показники сформованості фінансової культури молодших школярів на уроках математики [42, с. 300]

Структурні компоненти готовності	Критерії готовності, показники	Методики виявлення
1. Мотиваційний	Особистісна готовність: 1. Вміння міркувати на економічні теми. 2. Вміння шукати цікаві варіанти розв'язків фінансових задач. 3. Вміння грати в ігри з фінансової грамотності	Мозковий штурм: «шляхи заробітку дітей»
2. Когнітивний	Теоретична готовність: 1. Знання економічних термінів. 2. Знання фінансових операцій. 3. Знання основ фінансової культури	Тести для контролю
3. Операційний	Практична готовність: 1. Вміння виконувати фінансові операції. 2. Вміння розкривати сутність економічних понять. 3. Вміння проводити дослідження фінансових питань	Ситуативні завдання та фінансові задачі (за посібн. Т.Г. Гільберг, О.А. Юхимович)

В таблиці 2.3 відображено рівні сформованості фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики, що включають високий низький та середній рівні.

Таблиця 2.3

Рівні сформованості фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики [42, с. 301]

Рівень	Характеристика
Високий	Учні виявляють стійкий інтерес до самого процесу діяльності, готові і здатні виконувати творчі завдання, насамперед розв'язувати задачі фінансового змісту. Володіють прийомами продуктивного застосування знань у нових ситуаціях. Розумова діяльність учнів виявляється позитивною мотиваційною та операційною готовністю до одержання нових знань; вмінням планувати роботу, самокритично оцінювати отримані результати, застосовувати набуті знання.
Середній	Учні потребують допомоги з боку вчителя. Їм важко зрозуміти задачу і самостійно відшукати її розв'язок, але їм цікавий зміст задачі і це спонукає учнів до шляху вирішення. Помітні труднощі із питаннями операційного та когнітивного компонентів. Завдання мотиваційного критерію хоча і були розкриті примітивно та вирізнялися бідністю креативного мислення, але викликали найбільший інтерес у школярів цієї групи.
Низький	В учнів помітна відсутність ініціативи через прогалини у знаннях із математики та економіки, які формує фінансова грамотність. Дітям важко було переключитися з математичних обчислень у фінансову площину. Відповіді неповні за обсягом та прослідковується відсутність власної думки в питаннях мотиваційного та операційного критеріїв, виявлялася відсутність фінансової обізнаності та культури. Учням найважче даються завдання когнітивного та операційного компонентів в силу своєї теоретичної необізнаності, слабкого рівня мислення, логіки, математичних навичок. Разом з тим їм найбільш цікавими є питання мотиваційно-ціннісного компоненту, на які вони в силу свого інтелекту активно відповідають

При оцінці ступеня готовності учнів формувати фінансову культуру на уроках математики шляхом залучення їх до розв'язування задач фінансово-математичного змісту можна запропонувати учням враховувати, які і скільки суджень вони роблять під час розв'язування задач. Цей підхід ґрунтується на тому, що якість визначається показниками: повним вирішенням проблеми присвоєння всіх основних суджень (високий рівень); правильне, але стисле

розв'язування задач (середній рівень); необґрунтоване вирішення проблеми (низький рівень).

Для діагностики мотиваційного критерію дітям можна запропонувати відповіді на анкету. Запитання критеріїв мотивації (25b):

- 1) Що означає бути багатим? (5b);
- 2) Як ви можете заробити гроші самостійно? (5b);
- 3) Яка професія, на вашу думку, зараз найприбутковіша? (5b);
- 4) Що роблять люди, щоб заощадити сімейні гроші? (3b);
- 5) Продовжте речення: Цілий рік будеш працювати, буде круглий ... (2б).

Крім того, можна використовувати мозковий штурм «Як дитині заробляти гроші?» для діагностики мотиваційного критерію формування фінансової культури молодших школярів. Діти, які запропонують більше 10 ідей, отримають 100 балів, оскільки кожна ідея оцінюється в 10 балів. У дослідженні мають бути враховані креативні, цікаві та правомірні пропозиції.

Для виявлення знань учнів про фінансову культуру, зокрема її пізнавальну складову, можна створити анкету з 15 завданнями на інтелектуальному рівні. Це завдання на визначення прибутку, заробітної плати; загадки про банкомат, банк, продукт, бартер, ресурси, відповідність і знання відомих логотипів компаній. Наприклад, задача, де необхідно простим додаванням і відніманням розрахувати заробітну плату пакувальника за 4 дні. Для діагностики когнітивного критерію можна використовувати тести фінансової грамотності, які містять 20 запитань із сумарною оцінкою 100 балів, кожна правильна відповідь на запитання оцінюватиметься 5 балами. Для визначення потреби в знаннях фінансової культури та їх подальшого поширення, узагальнення, систематизації та поповнення знань у фінансовій сфері можуть виконуватися тести на формування когнітивної складової основ фінансової культури. З точки зору практичної підготовленості дітям можна запропонувати цікаві завдання фінансового змісту та ситуаційну гру на визначення рівня фінансової культури за оперативними критеріями. Фінансові

проблеми дають змогу вивчати математичні здібності учнів, їх навички роботи з комп'ютером та вирази логічного мислення. Ситуаційне ігрове завдання («Купи фрукти за 50 грн») (наприклад: 1 банан, 1 кілограм яблук, 1 апельсин, 1 ківі, 1 лимон, 4 мандарини. $5 + 24 + 6 + 4 + 3 + 2 * 4 = 42 + 8 = 50$) пропонує студентам проаналізувати фінансове становище, яке їм необхідно проаналізувати, розглянути різні рішення та різні способи дій і поведінки, щоб прийняти найбільш сприятливе рішення і, нарешті, зробити конкретні висновки щодо поведінки в подібній ситуації в майбутньому. Потім дітям можна запропонувати цікаві завдання фінансового змісту та ситуаційну гру на визначення рівня фінансової культури за оперативними критеріями.

Висновки до розділу 2

Таким чином, більшість ігрових технологій та тренінгів мають імітаційний характер і відображають різні підходи до організації ігрової діяльності учнів, у процесі якої необхідні знання та вміння. Учні набувають компетенцій не шляхом запам'ятовування навчальної інформації про фінансову культуру та її практичного використання в стандартних ситуаціях, а шляхом створення моделі конкретної фінансової ситуації.

Ігри, тренінги, як форма організації навчальної діяльності учнів, є активними завдяки своєму інтерактивному характеру, що забезпечує взаємодію учасників навчально-виховного процесу при вирішенні складних питань, формуванні відповідних компетенцій, розвитку особистісних якостей, переходить від знання навчальної інформації до рівня її практичного використання. Це усталені зразки поведінки, необхідні для життя, навчання, професійної діяльності. Важливо розуміти, що ігровий формат навчання для розвитку фінансової культури студентів актуальний для всіх вікових груп, залежно від рівня освіти та цілей.

Гра, тренінгова методика навчання в системі розвитку компетенцій у відповідній фінансово-економічній освіті йдеться про формування активного учнівського статусу, якому притаманна загальна спрямованість у діяльності, тобто розуміє загальну тенденцію на робочому місці, основні стратегічні напрями його модернізації тощо. Воно формує фінансовий світогляд та фінансове мислення, які забезпечують розуміння проблем на макрорівні. Зміст, технологія, методи гри різняться залежно від рівня сформованості фінансової культури учня, конкретних цілей навчання, індивідуальних та інтелектуальних здібностей учнів. У методиці гри для розвитку фінансової компетентності майбутнього фінансиста важливе значення має концептуальність гри, яка забезпечує цілісне уявлення про цей вид діяльності.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Саме в умовах інтенсивного пошуку Україною шляхів фінансового розвитку, що поєднують функціонування ринкових відносин та державного регулювання, молоді люди потребують розвитку підприємливості, фінансової грамотності та вміння визначати своє майбутнє у реальному світі сьогодні. Інноваційні підходи та сучасні процедури підготовки фахівців з фінансової грамотності визначаються набором компетенцій, необхідних для вільного орієнтування молоді в сучасній фінансово-економічній реальності. Середні школи відіграють особливу роль у формуванні таких особистісних компетенцій. Дослідники довели, що чим раніше дитина вступить у сучасні фінансові стосунки, тим легше їй буде в майбутньому адаптуватися до реалій сучасного фінансового життя.

З цих причин новий Державний стандарт освіти «Новий стандарт шкільної освіти 2020»:

- а) надає перелік ключових компетенцій, необхідних для життя людини, зокрема бізнесу та фінансів;
- б) у школах, коледжах та інших типах закладів середньої освіти рекомендовано активне вивчення економічних та фінансових дисциплін.

Дослідження рівня фінансової культури населення України в цілому, особливо молоді, показали актуальність питання та необхідність вироблення системних підходів до підвищення рівня фінансової культури студентів у навчально-виховному процесі. Ще в 2011-2012 н.р. У системі шкільної освіти започатковано вивчення предмета «Фінансова грамотність», що забезпечило систематичне та поетапне ознайомлення учнів з основами його змісту та вмінням використовувати його на практиці. Примітно, що пріоритет надано

інтерактивним методам навчання, особливо активно використовуються ігрові технології. Методика викладання курсу «Фінансова грамотність» розроблена Проектом USAID/FINREP у співпраці з Банківським університетом НБУ, в інститутах післядипломної педагогічної освіти. Відповідно до концепції проекту особлива увага приділялася спеціальній підготовці фахівців у цій галузі, формуванню їх фінансової компетентності та професійної готовності до впровадження різних форм і рівнів фінансової освіти у загальноосвітніх навчальних закладах, а також використанню інноваційні технології. та навчальна програма з фінансової грамотності для початкової та середньої школи. Проте здебільшого вони були віднесені до факультативних предметів і дозволені до самостійного відбору учнів. Готовність фахівця до використання інноваційних підходів та сучасних процедур розвитку фінансової грамотності визначається завданнями, які не лише стосуються знань у цій галузі, а, як зазначив Приходько Б. вміння орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях відбувається на спеціальних курсах фінансової грамотності, через різноманітні форми навчання. Формування первинних фінансових компетентностей у школярів найбільш успішно проходить у процесі гри, навчання, обговорення. Бо такі форми дають можливість учням «практично» перевірити свої знання, застосувати їх, розширити досвід за допомогою методів експериментування, навчання, обговорення.

Тому формуються такі форми навчання, як ігри, тренінги, дискусії, в яких формується мислення, світогляд, загалом формуються власний досвід роботи з фінансами, аналіз фінансового стану, вирішення фінансових проблем. Національний банк України та Міністерство освіти і науки розробили план заходів щодо впровадження курсу «Фінансова грамотність у навчальних закладах» на основі міжнародних принципів Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), фінансова освіта та поінформована освіта:

- ризику та переваги використання фінансових продуктів та послуг;

- законні права та юридичні обов'язки споживачів при використанні фінансових продуктів і послуг.

Це говорить про те, що учні повинні мати відповідний рівень фінансового мислення, тобто вміння всебічно оцінювати фінансове становище, відповідні фінансові продукти та послуги, виробити адекватну модель поведінки, що загалом вимагає використання інтерактивних методів навчання, зокрема ігрових прийомів, тренування.

«Проблеми інноваційних підходів до реалізації завдань фінансової освіти в навчальних закладах України вивчали І. Вітенко, А. Довгань, О. Губенко, М. Короденко, О. Костюкова, Т. Смовженко, З. Філончук, О. Часниковата інші [19, 1].

Л. Захаркіна та М. Катериніна, досліджуючи шляхи підвищення ефективності фінансової освіти учнів, запропонували комплекс інновацій для підвищення рівня фінансової культури, що дозволяє охопити цим процесом усі вікові групи.

Цінність авторського підходу полягає в тому, що вони пропонують можливість забезпечення безперервності розвитку фінансової культури, починаючи від основних уявлень, які формуються у дітей дошкільного віку, і закінчуючи старшими учнями. Тому це поступовий процес підвищення рівня фінансової культури учнів з орієнтацією на пріоритетні елементи її змісту для різних вікових груп. Особливе значення мають інноваційні підходи до розвитку фінансової культури вчителів, які могли б організувати навчальну діяльність учнів у різних типах навчальних закладів, а також організувати курси для різних верств населення з метою підвищення компетенцій. Усі заплановані заходи щодо підвищення рівня фінансових фінансів. Як свідчать результати дослідження, ефективність цієї системи в школі буде забезпечена, якщо:

- активно використовувати особистісно-орієнтовані освітні технології, які включають навчальні ігри та тренінги, що дадуть змогу трансформувати

отримані знання в компетентності, що визначають здатність до практики у складних фінансових ситуаціях, які постійно змінюються;

- освітня діяльність у цій сфері буде не епізодичною чи ситуативною, а системною та забезпечуватиме безперервність процесу в довгостроковій перспективі;

- навчальна діяльність базуватиметься на комплексі інноваційних ігрових технологій, навчання, що включає різноманітні можливості вивчення його тем, а також різноманітні форми та методи роботи над його змістом із чітким пріоритетом інтерактивності;

- значна частина часу буде присвячена самостійній роботі, в якій учитель матиме можливість глибше опрацювати актуальні для нього питання.

Філончук З. В. у науковій роботі пропонує підхід до визначення змісту фінансової культури, а також традиційні та інноваційні форми, методи, технології організації навчального процесу, серед яких чільне місце займають навчальні ігри та тренінги. Запропоновано інноваційні форми та методи навчання, які спрямовані на:

- формування фінансової культури учнів;
- розвиток професійного мислення та свідомості;
- розуміння важливості фінансової освіти як одного з факторів забезпечення фінансової культури учнів;

- формування компетентностей щодо проектування системи фінансової освіти та виховання в навчальному закладі.

За допомогою ігрових технологій та навчання учні мають можливість не лише систематизувати знання та перевірити методи вирішення фінансових проблем, а й познайомитися з економічними ролями, такими як споживачі фінансових послуг, платники податків та інші. Надзвичайно цінними є завдання, пов'язані з вивченням та аналізом власної фінансової культури, її використанням для створення власної фінансової безпеки та процвітання. Для цього використовуються ігрові та навчальні технології за темами «10 важливих

ідей для власних фінансів», «Мої податкові зобов'язання», «Аналіз місцевого страхового ринку», «Вибір страхового покриття», «Основи добробуття». Фінансова складова таких освітніх технологій забезпечується шляхом виконання комплексу самостійних завдань, до яких входять:

- адаптація відомих ігрових технологій до реальних навчальних ситуацій різного рівня складності;
- створення власних моделей організації навчання школярів різного віку;
- розробка власних проєктів розвитку, таких як фінансове мислення тощо;
- підбір комплексу тренінгів, орієнтованих на розвиток відповідних складових фінансової культури, необхідних особистісних якостей.

Кожна з інноваційних форм навчання характеризується своєю структурою та взаємозв'язком відповідних елементів і є засобом педагогічної взаємодії вчителя та учнів, у контексті якої вони визначаються ефективними ігровими технологіями, тренінгами [41, с.15].

Кожен з нас щодня тримає гроші в руках, адже людям потрібно комфортне життя, вигідна робота, кар'єрний ріст. Цього неможливо досягти, якщо людина не володіє грамотною фінансовою поведінкою, якщо не вміє розпоряджатися власними ресурсами. Ці навички дитина починає здобувати в сім'ї, за прикладом власних батьків. А як щодо тих учнів, які не мають досвіду фінансової поведінки? Ось вчитель і його роль допомогти дитині отримати практичний досвід покупок, вміння успішно продавати товари тощо.

Батькам з учнями можна запропонувати практичні цікаві завдання, які подобаються дітям і допомагають їм краще формувати уявлення про фінансову грамотність, ніж елементи фінансової культури, а саме:

1. Залучати дитину до покупок. Рутинні щоденні завдання, які можуть стати чудовим способом показати дітям, як заробляти гроші. Відведіть дитину до магазину, навчити його розуміти планування, економію та пошук найкращої вартості. Нехай він веде список продуктів, показує, що означає ефективно робити покупки. Вкажіть різницю в структурі цін і марок. Запитайте, що краще:

30 грн. за 35 грн. або 60 грн. за 55 гривень? Вони дізнаються цінність і водночас зможуть вдосконалюватися в математиці, але я застерігаю від занадто частого відвідування магазинів, де можуть виникнути незаплановані покупки.

2. Купуйте дітям книжки або фінансові комікси, які розповідають про основи здорової фінансової поведінки.. Серед цих книг варто згадати наступні:

- «Собака на ім'я Гроші» Бодо Шефер;
- «Справа генних крокодилів» Є. Успенський;
- «Дивовижні пригоди в економіці країни» І. В. Ліпсіц;
- «Багатий батько, бідний батько» для підлітків – Роберт Т. Кійосакі, Шерон Л. Лектер;

•«До побачення, щурячі перегони!» Роберт Т. Кійосакі та Шерон Л. Лектер (комікси).

3. Запишіть свою дитину на курси фінансової грамотності, де вся інформація буде подана в ігровій та пізнавальній формі. Завдяки відкритій атмосфері та взаємній довірі саме на таких курсах діти мають можливість під час практичних занять опанувати необхідні фінансові навички. Це один з найефективніших способів дізнатися про фінанси.

4. Дайте дитині можливість грати в навчальні та розвиваючі ігри, адже гра – це найбільш природний і найпривабливіший вид діяльності для дітей. Це можуть бути настільні ігри типу «Монополія» тощо. У процесі таких ігор у дітей формується звичка концентруватися, спритно спілкуватися, логічно мислити, формується знання про певні фінансові поняття та механізми. Необхідність дотримуватися правил гри та приймати рішення дає досвід, який допомагає виробити грамотну поведінку з грошима.

5. Запропонуйте дитині подивитися мультфільми на фінансову тематику. Всі діти люблять дивитися мультфільми. Але діти не лише люблять дивитися, а й навчаються у них! Вибирайте розумні мультфільми, які будуть дійсно повчальними. Для початку подивіться кілька:

- «Притча про сантехніку», «Пабло і Бруно», «Готівковий потік»;

- «Гроші», «Гроші та черепашки».

Вони швидко починають правильно висловлюватися. Казка допомагає сформувати основу поведінки та ставлення до справи, у тому числі й до грошей. Зрозуміло, що в рамках виховання фінансової культури казка має бути особливою, але відома казка «Троє поросят» навчить вашу дитину основам фінансової грамотності! Адже кожне з поросят являє собою образ звичайної людини. Кожен побудований будинок - це фінансовий будинок. Раптом з'явився злий вовк - фінансова криза. Головне – подавати інформацію з правильної точки зору.

Роль дитячих казок не обмежується лише приємною розвагою, адже доведено, що діти, які змалку читають казки, швидко починають правильно висловлюватися.

Вчителі початкової школи також можуть запропонувати учням різноманітні завдання, які допоможуть їм розвинути свої фінансові навички. А саме:

- Навчіться розрізняти потреби та бажання. Дорослі часто не розрізняють речі, які вони хочуть і потребують. А як щодо дітей, у яких є «бажання», яке неможливо відкликати? Почніть обговорення того, що відрізняє потреби від бажань.

Вправа: попросіть вас записати три бажання і три потреби кожного. Знайдіть час, щоб подумати над відповіддю, намалювавши T-схему, кожен стовпець якої позначено «Потреби» та «Побажання». За кілька хвилин кандидати зможуть оголосити свої списки, а клас прокоментує, в яку колонку вписати кожен пункт. Усі учні можуть виконати умови завдання індивідуально.

- Допоможіть визначити речі, які роблять дітей щасливими. Запитайте студентів, що для них важливо. Вони люблять ходити в кіно, в цирк? А може, вони люблять колекціонувати?

Вправа: Створіть карту серця. Для цього на папері або картоні намалюйте сердечко. Розділіть зображення на кілька частин різного розміру. Попросіть

дітей наповнити кожен частину своїми бажаннями, які роблять їх щасливими. Дізнайтеся, які бажання вимагають грошей, а які ні. Діти зазвичай витрачають гроші на те, що їм дійсно потрібно. Чи погоджується з цим твердженням дитяча уява?

- Враховуйте реальну цінність речей з дітьми. Розуміння справжньої вартості товарів є основою для встановлення реальних фінансових цілей. Підготуйте презентацію з малюнками, які показують найпопулярніші продукти, за які люди будуть раді платити. Їх можна розділити на групи за категоріями: товари для дому (пральний порошок, пакети для сміття), продукти харчування, відпочинок (походи в кіно, футбольні матчі), товари народного споживання (одяг, книги), послуги.

Вправа: показуючи кожен слайд, попросіть їх сказати вам, скільки може коштувати цей предмет. Потім покажіть реальну вартість товару, підтвердіть цінник, чек або фото.

- Впроваджуйте практику прийняття рішень Щодня ми приймаємо сотні рішень, у тому числі пов'язані з фінансами. У той час, коли діти отримують гроші на новорічні свята, варто поговорити на цю тему. Що вони будуть робити з грошима? Чи пропустять зараз, відкладуть на велику покупку, чи витратять трохи, а решту відправлять до скарбниці?

- Створіть гру з такими правилами, як «Монополія». Розділіть клас на дві-три групи (залежно від кількості учнів). Завдання кожної групи — побудувати уявне місто з будинками, школами, лікарнями, магазинами (список продовжується). Вартість цих закладів повинна бути різною (найдешевші магазини, найдорожчі лікарні, Заздалегідь підготуйте запитання на тему конкретного уроку чи загальну ерудицію та символічні гроші. Правильна відповідь передбачає «сплату» певної суми. Під час гри учні повинні купувати будівлі та облаштовувати своє місто в процесі «заробітку» грошей. Що вони виберуть першим? Куплять найдешевші магазини чи збиратимуть гроші на дорожчі операції? Запитуйте причини кожного рішення, яке ви приймаєте. -

Поясніть відповідальність за прийняті рішення. Вирішення фінансових проблем може мати наслідки. Дітей у вашому класі, ймовірно, обмежена кількість, як і більшість людей. Варто бути готовим, що вартість одного може стати причиною того, що на іншого не вистачить грошей.

Вправа: Запропонуйте учням подумати про пріоритети. Проаналізуйте гру з попереднього пункту, поговоріть про відповідальність: що краще: місто з багатьма дешевими магазинами чи однією дорогою лікарнею? Або можна спробувати все збалансувати? - Створіть власний бюджет дитини. Допоможіть учням зрозуміти, що бюджет – це план, який ви складаєте, щоб заробляти гроші. Навчіть учнів відстежувати, скільки грошей вони заробляють (подарунки, кишенькові гроші), скільки витрачають і що потрібно дітям.

Вправа: Відпрацюйте бюджетування за такою схемою: визначте мету, окресліть суму для її виконання, вкажіть способи отримання коштів, зафіксуйте основні та супутні витрати. Відпрацюйте, коли настає час різних уроків, мозковий штурм. Якщо ти хочеш більше витратити, ти повинен більше заробляти - це простий секрет життя. Однак молодші школярі повинні розуміти, що гроші з'являються не тільки в гаманці батьків.

Вправа: попросіть учнів провести мозковий штурм, щоб скласти список способів допомогти заробити гроші. На уроці математики ви можете розв'язувати прості фінансові задачі, наприклад, скільки грошей можна заробити, якщо працюватимете певну кількість годин за певну зарплату.

Проектна діяльність також є однією з можливостей запровадження фінансової грамотності в початковій школі. При створенні проектів учні вчаться застосовувати набуті економічні знання та навички у вирішенні реалістичних проблем сучасного світу. Важливо підвищити ступінь відповідальності кожного учня за обсяг виконаної роботи. Коли діти працюють в парах або групах, їх соціальна активність зростає. У процесі рольової гри учні вчаться вести економічні переговори, приймати спільні бюджетні рішення, пропонувати творчі рішення фінансових проблем. Мета проектної діяльності

старшокласників у сфері фінансів – допомогти набути досвіду та вивести практичні знання до рівня фінансових рефлексів. Для формування фінансової грамотності учнів саме для учнів 2-4 класів вибраний предмет «Фінансова абетка». Метою курсу є формування в учнів громадянської та соціальної компетентності на основі набуття базових фінансових знань та практичних навичок, використання їх у житті, підтримки соціальної адаптації молодших школярів у ринковому середовищі, що підтримує психічний та соціальний розвиток населення. дитина. як фізична особа і громадянин.

Програма курсу розрахована на 17 годин. Однак короткого курсу недостатньо, щоб розвинути фінансове мислення учнів та сформувати стійкі фінансові навички. Тому інтеграція фінансової грамотності з іншими предметами є найбільш ефективною. Такий підхід дозволить комплексно підійти до формування необхідних базових фінансових знань, фінансової культури, вміння розпоряджатися коштами, краще орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях, виховання підприємливих, впевнених, успішних громадян нашої держави.

Для цього необхідно проаналізувати навчальну програму та визначити ті предмети, на основі яких можна створити міжпредметні зв'язки для систематичного засвоєння молодшими школярами фінансових знань. Фінансову грамотність найкраще поєднувати з такими предметами, як «Математика», «Досліджуємо світ», «Інформатика», «Дизайн і технології» та «Літературне читання».

Не менш важливою є співпраця школи з батьками. Фінансова культура в початковій школі формується на основі таких знань і вмінь, які учні здобули в сім'ї. Оскільки батьки прищеплюють своїм дітям фінансову культуру, вони повинні бути прикладом і постійно вдосконалювати свою фінансову культуру. Вчителі мають активно залучати батьків до навчально-виховного процесу, оскільки кожен із них у межах своєї професії чи власного досвіду може вказати на специфіку різних фінансових ситуацій, проблем та окреслити шляхи їх

вирішення. Тому формування фінансової культури учнів є актуальним завданням базової освіти. Фінансові навички, вироблені в молодшому шкільному віці, дозволять приймати правильні та зважені фінансові рішення та підготуватися до дорослого життя. Існують різні способи реалізації фінансової культури в початковій школі, таких як створення економічного досвіду, проектна діяльність, інтеграція з іншими предметами, залучення батьків до навчально-виховного процесу. Формування фінансової грамотності учнів початкових класів є інвестицією в майбутній економічний розвиток України.

Висновок до розділу 3

Підсумовуючи викладене, можна сказати, що навчання фінансової грамотності в закладах загальної середньої освіти має орієнтуватися на інноваційний спосіб організації навчання, спрямований на оптимальну побудову інтерактивного та практико-орієнтованого навчального процесу та досягнення його цілей. У процесі використання ігрових освітніх технологій особливі професійно важливі характеристики учнів є предметом саморозвитку і ефективною є підготовка до реальності дорослого життя.

Важливим для формування фінансової культури учнів навчальних закладів є механізм варіативності, що забезпечує впровадження в навчальний процес ігрового моделювання, в результаті чого відбувається трансформація ціннісних відносин, розвиток творчих здібностей, переорієнтація набутих знань і умінь із зовнішніх до внутрішніх і їх подальше вивільнення.

Підсумовуючи, можна констатувати й узагальнити, що ігровий компонент навчання є органічним і важливим доповненням до «класичних» методик навчання фінансової грамотності в закладах загальної середньої освіти. Використання фінансової торгівлі та імітаційних ігор оптимізує та покращує

навчальний процес, оскільки сприяє активізації мислення, зміцненню знань і вмінь учнів, досягненню позитивних результатів у навчальній діяльності учнів, забезпеченні оперативного зворотного зв'язку з учителями тощо. Він забезпечує поєднання інтелектуальної та пізнавальної діяльності, розвиток фінансових компетенцій в учнів, підвищує їх мотивацію та всебічно формує фінансово освічене молоде покоління.

Дослідження рівня фінансової грамотності населення України загалом, особливо молоді, показали актуальність питання та необхідність навчання учнів. Перевага надається таким формам навчання, як ігри, тренінги, дискусії, в яких формується мислення, світогляд, загалом формується власний досвід роботи з фінансами, аналіз фінансового стану, вирішення фінансових проблем.

Узагальнення ставлення різних експертів та практиків у сфері фінансової культури, виділяють наступні педагогічні умови використання ігрових та тренінгових технологій у системі підготовки майбутніх фахівців для підвищення фінансової грамотності учнів у майбутній професії. Вони стосуються використання ігрових технологій, навчання вдосконаленню, модернізації навчально-виховного процесу; ефективність використання ігрових методів та тренінгу щодо необхідності формування та розвитку мотиваційної сфери студентів з фінансової грамотності, підготовлених до ефективної професійної діяльності в різних типах навчальних закладів; необхідність комплексного та цілеспрямованого впровадження інноваційних форм і методів навчання, у тому числі пізнавальних, імітаційно-професійних ігор, навчання фінансової грамотності, які можуть бути використані не лише в процесі організації навчальної діяльності учнів та старшокласників. Розробляються сучасні системні підходи до підвищення ефективності фінансової освіти учнів. Перевага надається таким формам навчання, як ігри, тренінги, дискусії, в яких формується мислення, світогляд, загалом формується власний досвід роботи з фінансами, аналіз фінансового стану, вирішення фінансових проблем.

ВИСНОВКИ

Формування рівня фінансової культури населення України загалом, студентів у навчально-виховному процесі зокрема, показало необхідність розробки сучасних системних підходів до підвищення ефективності шляхів формування фінансової культури студентів усіх рівнів, починаючи з школи. Інноваційні підходи та шляхи формування фінансової культури визначаються набором компетенцій, необхідних для того, щоб учень міг вільно орієнтуватися в сучасній фінансово-економічній реальності. Мета, цілі і методи формування фінансової культури полягали в тому, щоб забезпечити якнайширше розуміння фінансової культури як вміння людини керувати своїми фінансовими доходами і витратами, правильно розподіляти гроші та примножувати їх з посиленням на загальні закономірності, поточні тенденції фінансового менеджменту, ринки. Це соціально-педагогічна проблема.

Підсумовуючи сказане, слід зазначити, що метою фінансової культури є: підвищення компетентності громадян України, особливо учнів початкової школи, щодо їх здатності орієнтуватися у складних фінансових відносинах, які постійно розвиваються та змінюються; посилення грамотності в управлінні власними фінансами, вміння правильно працювати з фінансовою інформацією, аналізувати її, приймати правильні та виважені фінансові рішення, спостерігати за відповідальною фінансовою поведінкою; володіння засадами зміцнення власної фінансової безпеки в комплексній системі шахрайських ризиків, а також безпеки споживачів фінансових послуг; орієнтація в системі розвитку фінансових установ, банківських систем тощо.

Структура фінансової компетентності учня з розвитку фінансової культури представлена через комплекс умінь відповідної діяльності. Ігри, тренінги як форма організації навчальної діяльності учнів відносяться до активних завдяки інтерактивному характеру, що забезпечує взаємодію

учасників навчально-виховного процесу при вирішенні складних питань, формуванні відповідних компетентностей, розвитку особистісних якостей. Поширеними є методичні підходи, які спрямовані на забезпечення: грамотного підходу до організації цієї діяльності; стимулюючі інтерактивні методи взаємодії учасників гри; розвиток комунікативної культури, толерантності взаємин учнів.

Гра, тренінгові методи навчання в системі розвитку компетентностей у відповідній фінансово-економічній освіті передбачає формування активного статусу учня, що характеризується загальною спрямованістю в галузі, тобто розуміє загальні тенденції розвитку галузі, основні стратегічні напрями її модернізації і інші. Це формує фінансовий світогляд, фінансове мислення, яке забезпечує розуміння проблем на макрорівні. Зміст, технології, методи гри різняться залежно від рівня сформованості фінансової культури учня, конкретних цілей навчання, індивідуальних та інтелектуальних здібностей учня. У науково-методичній та популярній літературі представлено також значний матеріал, пов'язаний з методичними порадами та конкретними правилами підвищення фінансової культури студентів, а також про те, як підвищити їх фінансову компетентність для життя та майбутнього. Цінність представляють практичні матеріали щодо створення сімейного бюджету, які можуть бути використані у виховній діяльності з учнями в процесі викладання предмета «Фінансова грамотність».

Для підвищення рівня фінансової культури учнів у навчально-виховному процесі необхідно:

- використовувати ігрові технології, адаптовані до реальних навчальних ситуацій різної складності;
- створити власні моделі організації виховання в учнів фінансової культури різних вікових категорій;
- розробити добірку тренінгів, спрямованих на розвиток фінансової культури учнів;

- запровадити елементи проектної діяльності як один із способів реалізації фінансової культури учнів;
- скласти та адаптувати мотиваційні анкети в шкільному процесі;
- формувати фінансову культуру учнів не лише на уроках математики, а й музичного навчання, іноземних мов;
- використовувати практичні завдання на картках;
- створення ситуацій фінансового успіху на уроці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Активізація пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання математики.
URL: <http://www.refsuu.com/referat-8193-5.html> (дата звернення 29.11.2021).
2. Блискавка О., Зеленцова А. Фінансова грамотність населення та розвиток національної економіки. *Інформаційно аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку*. 2009. URL: <http://ua.forua.com/economics/.../131317.html> (дата звернення 21.10.2021).
3. Блискавка О., Зеленцова А. Фінансова грамотність населення та розвиток національної економіки. URL: <http://www.nifi-abik.ru/nifi/info/pres002.pdf> (дата звернення 21.10.2021).
4. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. *Метод. посіб. для студентів магістратури*. К.: Центр навч. л-ри. 2003. 316 с.
5. Гельбак А.М. Формування підприємливості учня як ключової компетентності для життя : методичні рекомендації. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського». 2017. 24 с.
6. Доступні вправи для навчання фінансовій грамотності дітей молодшої школи. URL: <https://naurok.com.ua/post/finansova-gramotnist-naumolodshih-shkolyariv>.
7. Захаркіна Л.С. Вибір оптимального варіанту банківсько-страхової інтеграції на основі концепції "bancassurance". *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер. : Економічні науки. 2014. Вип. 5 (4). С. 54–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_5%284%29__15 (дата звернення 25.11.2021).
8. Захаркіна Л.С., Катериніна К.П.. Підвищення рівня фінансової грамотності населення України. *Економічний форум*. 2014. № 4. С. 200–207.
9. Інтенсив-тренінг з підвищення фінансової грамотності. URL: <https://www.tneu.edu.ua/news/16081-zaproshuyemo-do-uchast-v-intensiv-trenngu-z-pdvishennja-fnansovoyi-gramotnost.html> (дата звернення: 11.11.2021).

10. Калініченко О.О., Вікарчук О.І., Ніколаєнко С.М. Економіка. Фінансова грамотність – запорука успішного населення. *Управління. Інновації*. 2019. Випуск №1.
11. Кафедра фінансів. ТНЕУ. URL: [HTTP://KAF-FIN.TNEU.EDU.UA](http://KAF-FIN.TNEU.EDU.UA) (дата звернення 17.11.2021).
12. Кізима Т. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії. *Вісник ТНЕУ*. 2012. № 2. С. 64–71.
13. Коли краще починати вивчати фінансову грамотність. URL: https://www.creativeschool.com.ua/financial_literacy_kmds/ (дата звернення: 11.11.2021).
14. Котенко Т. М. Тренінг як засіб активізації навчання у вищій школі. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Економічні науки. 2009. Випуск 16. Ч. II. С.143–147.
15. Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років. URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/> (Дата звернення 14.11.2021).
16. Курси фінансової грамотності «Фінансова обізнаність для впевненого майбутнього». В рамках проекту USAID «Трансформація фінансового сектору». URL: <https://uacrisis.org/uk/55680-kurs-finansovoyi-gramotnosti-y> (дата звернення 20.11.2021).
17. Кучерова Г.Ю. Шляхи розвитку фінансової культури населення. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. Економіка і менеджмент. 2013. Вип. 2. с. 125–131.
18. Левчук С. Як оцінити вчителя. URL: <http://osvita.ua/school/method/1710/> (дата звернення 28.11.2021).
19. Ломачинська І.А. Фінансова грамотність як основа оптимізації фінансової поведінки в умовах глобалізації. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечнікова*. 2011. Т. 16. С. 116–124.

20. Михальчук Л. Сімейний Бюджет. URL: <https://simeinyi-budzhet.ua/moneyandlove> (дата звернення 28.11.2021).
21. Назаренко Г.А. Формування підприємницької компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у відповідності до вимог нових державних стандартів: метод. Посібник / Г.А. Назаренко. Черкаси: ЧОППОП, 2014. 68 с.
22. Орієнтація ігрових методів навчання. URL: https://stud.com.ua/78278/menedzhment/oriyentatsiya_igrovih_metodiv_navchannya #srcannot_1 (дата звернення 05.11.2021)
23. Павленко А.Ф. та ін. Сучасні тренінгові технології навчання ведення бізнесу. Навч.-метод. посіб: У 6 кн./ КНЕУ, 2003. Кн.2. Методичне керівництво для викладачів тренерів. 300 с.
24. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології: інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І.П. Підласий. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.
25. Підласий І.П. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя. Харків: Вид. група «Основа», 2010. 360 с.
26. Пометун, О. І. Пироженко Л.В. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. К.: А.С.К., 2004. 192 с.
27. Приходько Б. Стратегічні напрями підвищення рівня фінансової грамотності населення України. *Вісник Національного банку України*. Київ, 2014. №2 (216). С. 11–16.
28. Роберт Бонд. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: Факти та висновки URL: http://www.uaib.com.ua/files/articles/1369/84/finlit_survey_6dec2010_ua.pdf (дата звернення 28.10.2021)
29. Родигіна І.В. Компетентісно орієнтований підхід до навчання. Х. : «Основа», 2008. 112 с.
30. Розвиток дитини. URL: [https:// childdevelop.com.ua/](https://childdevelop.com.ua/) (дата звернення: 11.11.2021).

31. Ситуаційна методика навчання: Теорія і практика. Центр інновацій та розвитку, 2001.
32. Славянська Н. Підвищення фінансової грамотності : комерційний проект чи державна необхідність? *Вісник НБУ*. 2013. С. 31–35.
33. Смовженко Т, Кузнєцова А. Впровадження фінансової грамотності в Україні: сучасний стан і перспективи. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 9. С. 8–16.
34. Стасюк В.Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти»: дис. кандидата пед. наук / В.Д. Стасюк. Одеса, 2013.123с.
- 35.Тренінг: грані багатства, основи фінансової культури. URL: <https://rozvytok.top/treningi/trening-grani-bagatstva-osnovy-finansovoyi-kultury/> (дата звернення 17.11.2021).
36. Уроки з підприємницьким тлом : навчальні матеріали / за заг. ред. Е. Бобінської, Р. Шияна, М. Товкало. Варшава : Сова, 2014. 398 с.
37. Фесенко Ганна Анатоліївна.Підготовка майбутніх учителів математики до підвищення фінансової грамотності учнів профільної школи : автореф. дис. канд. пед. наук / Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2018. 243 с.
38. Філончук З. В. Методичні аспекти впровадження навчально-методичного комплексу для підготовки вчителів до викладання курсів фінансової грамотності. *Педагогічний альманах*. 2016. Випуск 31. С.195–196.
39. Фінансова культура . 7 клас: навчально-методичний посібник для вчителів/ автор.кол.: за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С.Смовженко. Київ.: УБС НБУ, 2015. 114с.
40. Фінансова грамотність: магістратура URL: [https://www.tneu.edu.ua/pdf/ opp/pubobgov/master/015_finansova_hramotnist_mahistr.pdf](https://www.tneu.edu.ua/pdf/opp/pubobgov/master/015_finansova_hramotnist_mahistr.pdf) (дата звернення: 11.11.2021).

41. Фінансова поведінка. 4 клас: навчально – методичний посібник для вчителя / О.Б.Рябова, Л.Я. Криховець та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук проф. Т.С. Смовженко. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи». 2016. 114с.
42. Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як? Навчальний посібник. 2019. 272 с.
43. Хом'юк І.В., Родюк Н.Ю. Формування фінансової культури молодших школярів на уроках математики. Нова українська школа: початок реформ. Маріуполь, 2020. 341с.
44. Чернецька Т.І. Сучасний урок: теорія і практика моделювання : навч. посібник. Київ : ТОВ «Праймдрук», 2011. 352 с.
45. Шевцова, Л. Активізація пізнавальної діяльності учнів за допомогою ситуативних завдань. *Дивослово*. 2001. № 12. с. 43–45.
46. Шелест О.Л., Дубровіна В.А.. Методичні рекомендації до використання тренінг-гри «Cash-flow» та ділової гри «Меком» при викладанні дисциплін «фінансова діяльність суб'єктів підприємництва» та «економіка і фінанси підприємства». ХТЕІ КНТЕУ, 2016. 40 с.
47. Шишацька І.В. Реалізація наскрізної змістової лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» як засіб інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей навчальних предметів та предметних циклів. Дніпро, 2020.
48. Що таке фінансова грамотність? URL: <https://biznecat.com/informatsiia/74-shcho-take-finansova-gramotnist.html> (дата звернення 01.11.2021).
49. Як навчити дітей фінансовій грамотності. URL: <http://vseprogroshi.com.ua/yak-navchiti-ditej-finansovoyi-gramotnosti.html> (дата звернення: 11.11.2021).
50. Як стати майстерним педагогом: навчально-методичний посібник / кол. авт. : В.Ш. Ковальчук, Л.М. Сергєєва та ін. За заг. ред. Л.І. Даниленко. Київ, 2007. 184 с.